

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНЫ
ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ**

Материалы Четырнадцатой международной
научно-практической интернет-конференции

**Экономико-правовые исследования в XXI веке:
направления усовершенствования правового обеспечения
энергетической безопасности государства**

1 – 10 декабря 2014 года

При поддержке

*Международная ассоциация
хозяйственного права*

Національна академія правових наук
УКРАЇНИ

*Донецкий региональный научный центр
Национальной академии правовых наук
Украины*

Киев
ИЭПИ НАН Украины
2015

УДК 346.544: 620.91
ББК 67.404.1 (4УКР)
Э 40

*Рекомендовано к печати учёным советом
Института экономико-правовых исследований НАН Украины
(протокол № 2 от 23 февраля 2015 г.)*

О р г а н и з а ц и о н н ы й к о м и т е т :

член-корреспондент НАПрН Украины **В.А. Устименко** (председатель Оргкомитета, научный редактор),
канд. юрид. наук **О.А. Ашурков** (зам. председателя Оргкомитета),
д-р юрид. наук **С.С. Валитов**, д-р юрид. наук **А.П. Вихров**
канд. юрид. наук **М.М. Дутов**, канд. юрид. наук **В.В. Сидоренко**,
н.с. **А.Ю. Илларионов** (редактор)

**Экономико-правовые исследования в XXI веке: направления
Э 40 усовершенствования правового обеспечения энергетической безопасности
государства:** Материалы Четырнадцатой международной научно-практической
интернет-конференции (г. Киев, 1 – 10 декабря 2014 г.) / науч. ред. чл.-корр. НАПрН
Украины В.А. Устименко ; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований.
– Чернигов: Десна Полиграф, 2015. – 92 с.

ISBN 978-617-7323-02-9

В сборнике представлены доклады, размещённые участниками Четырнадцатой международной научно-практической интернет-конференции «**Экономико-правовые исследования в XXI веке: направления усовершенствования правового обеспечения энергетической безопасности государства**» (1 – 10 декабря 2014 г.) на сайте www.hozpravo.com.ua.

Сборник рассчитан на научных, научно-педагогических работников высших учебных заведений и научных учреждений, студентов, докторантов и аспирантов, практических работников и всех интересующихся проблемами совершенствования хозяйственного законодательства.

Настоящая конференция проведена в рамках тем научно-исследовательских работ Института экономико-правовых исследований НАН Украины.

Оргкомитет Четырнадцатой международной научно-практической интернет-конференции «**Экономико-правовые исследования в XXI веке: направления усовершенствования правового обеспечения энергетической безопасности государства**» не всегда разделяет точку зрения авторов докладов.

В сборнике максимально точно сохранены авторская орфография, пунктуация и стилистика изложения материала.

Полную ответственность за достоверность и качество представленного к опубликованию материала несут участники конференции (авторы), их научные руководители и рецензенты, рекомендовавшие эти материалы к печати.

**УДК 346.544 : 620.91
ББК 67.404.1 (4УКР)**

ISBN 978-617-7323-02-9

© Институт экономико-правовых
исследований НАН Украины, 2015

Ашурков Олег Олексійович,
кандидат юридичних наук,
завідділом Інституту економіко-
правових досліджень НАН України,
м. Київ

ДЕЯКИ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У цьому році в Інституті економіко-правових досліджень НАН України розпочато виконання науково-дослідної роботи, присвяченої пошуку шляхів розв'язання найважливіших питань господарсько-правового забезпечення енергетичної безпеки України і сьогоднішня XIV міжнародна науково-практична інтернет-конференція є одним із важливих кроків на тому шляху. Вибір такої теми для фундаментальних наукових розробок та її актуальність за сучасних умов обумовлена тим, що енергетична безпека, як комплексне поняття, має декілька рівнів: політичний, економічний, техногенний і т. ін., досягнення безпечного рівня якої можливо завдяки цілеспрямованій державній політиці та проведенням певних заходів на засадах раціонального використання ринкових механізмів разом із застосуванням встановлених законодавством засобів впливу на економічні відносини, в тому числі в окремих сферах господарювання.

Тому у ході конференції її учасникам бажано мати на увазі, що серед ключових напрямів державної політики енергетичної безпеки додаткового впливу потребує насамперед її правове забезпечення, яке до того ж має свій як внутрішньодержавний, так і зовнішній виміри. За роки незалежності в Україні сформовано законодавчий масив щодо правового забезпечення державної політики у сфері енергетичної безпеки, яка складається з Конституції України [1], Закону України «Про основи національної безпеки України» [2], Стратегії національної безпеки [3], низки законодавчих актів з питань державного регулювання окремих галузей паливно-енергетичного комплексу (далі – ПЕК), з деяких аспектів енергетичної політики, указів Президента України, в тому числі про введення в дію рішень Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) з питань енергетичної безпеки, ратифікованих Україною міжнародних документів, а також численних підзаконних актів з відповідних питань. Крім того, на енергетичну безпеку відчутно впливають наслідки інтеграційних процесів у цій сфері, у непоодиноких випадках такий вплив мають комерційні угоди суб'єктів господарювання.

У правовій дійсності України усталеного визначення енергетичної безпеки досі не існує, а отже всі визначення, наявні в науковій літературі, або в нормативних актах відповідно до їх предметів регулювання, прив'язані до контексту, за яким ця проблема розглядається. Базовим законодавчим актом у сфері національної безпеки є Закон України «Про основи національної безпеки України», прийнятий у 2003 р. Питання забезпечення енергетичної безпеки в ньому висвітлені лише двома абзацами, де визначено, що однією із загроз національній безпеці України в економічній сфері є неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, а одним з основних напрямів державної політики національної безпеки в економічній сфері називається забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу. У зв'язку із загостренням в останні роки загроз енергетичній безпеці визначені цим законом загрози та основні напрями державної політики у цій сфері потребують конкретизації, зокрема на засадах ключових положень Основних напрямів державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки України, схвалених Указом Президента України від 27.12.2005 р. [4].

Деяким чином акцентує увагу на цих питаннях Рішення РНБО України «Про стан забезпечення енергетичної безпеки у зв'язку з ситуацією щодо постачання природного газу в Україну» від 28.04.2014 р. [5], де серед іншого окреслено першочергові заходи юридичного характеру, зокрема наголошується на необхідності забезпечення актуалізації положень Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. з метою забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України щодо розвитку відновлювальних джерел енергії; здійсненні аналізу стану виконання державними енергетичними компаніями зобов'язань перед іноземними партнерами та вжиття в разі необхідності заходів досудового врегулювання спорів; оновленні показників оцінки рівня енергетичної безпеки та їх критичних значень з урахуванням сучасних загроз і ризиків у сфері енергетичної безпеки.

Крім того, відповідно до п. 5 Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України енергетична безпека розуміється як стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів [6]. Згадана норма визначає енергетичну безпеку як

складову безпеки економічної та як середньозважений субіндекс при розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки.

Наведені у цьому документі індикатори енергетичної безпеки (наприклад, частка власних джерел у балансі паливно-енергетичних ресурсів держави, рівень імпортової залежності за домінуючим ресурсом у загальному постачанні первинної енергії і т. ін.) при виконанні теми НДР мають бути використані як орієнтири для вирішення і суто юридичних завдань у ході як розробки, так і оцінки існуючих нормативно-правових актів, їх проектів, міжнародно-правових документів поряд із аналізом ризиків та переваг, що надають колективні (міжнародні) заходи посилення енергетичної безпеки на всіх рівнях (міжнародному, регіональному, національному).

У даний час системними вадами правового забезпечення державної політики енергетичної безпеки є декларативність, неузгодженість і недосконалість концептуальних і програмних документів, які визначають її стратегію, напрями і механізми, а також принципи розвитку ПЕК та його окремих галузей. У висновках РНБО, наприклад, наголошується на відсутності ефективних механізмів контролю за розробленням державних цільових програм, що призводить до того, що більшість із них не відповідає вимогам Закону України «Про державні цільові програми», зокрема не визначають конкретних заходів, відповідальних виконавців, очікуваних результатів тощо. Наявне законодавче регулювання програмного та бюджетного планування зумовлює неузгодженість у підходах до проблем і, у підсумку, постає питання про необхідність значного посилення відповідальності осіб, які мають відношення до підготовки і виконання таких та подібних документів. Розвиток та суспільно-економічна актуалізація енергетичних відносин в проблематиці економічного життя та під кутом зору енергетичної безпеки країни та світу загалом, вносять до порядку денного питання про новий етап розвитку відповідного законодавства. Широке коло господарських відносин, які виникають в процесі функціонування енергетичної галузі, утворюють надзвичайно складну систему. Ці відносини за своєю природою є господарськими, адже реалізуються через діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, тобто підпадають за своїми ознаками під визначення господарської діяльності відповідно до ст.3 Господарського кодексу України (далі – ГКУ) [7]. Разом з тим надзвичайно широкий склад цих відносин представляють найрізноманітніші інститути господарського

права, адже вони охоплюють як сферу виробництва, так і реалізації товарів, надання послуг. Суттєвим доповненням означеної картини є те, що господарсько-виробничі відносини в цій сфері супроводжуються цілеспрямованою системою відносин організаційно-господарських, які сукупно повинні забезпечити функціонування національної енергетики в єдиному режимі, що задовольняло б найбільш вагомим публічним інтересам суспільства та держави, включаючи також аспекти забезпечення енергетичної безпеки.

Чинне господарське законодавство у даний час потребує нових, адекватних викладеному вище, правових засобів впливу на економічні відносини у цій сфері. Основні засоби, які вміщені у ст. 12 ГКУ, не можуть здійснювати вплив того рівня, який дозволяє забезпечувати в повному обсязі економічний суверенітет держави та його невід'ємну складову – енергетичну безпеку, тому що це не є їх головним призначенням. Це вимагає створення цілісних концептуальних засад господарсько-правового забезпечення енергетичної безпеки України та засвідчує необхідність комплексного вдосконалення відповідного законодавства.

На даний час в державі сформовано достатньо розвинуту систему правового забезпечення державного регулювання окремих галузей ПЕК. В першу чергу йдеться про закони України «Про електроенергетику» [8], «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» [9], «Про нафту і газ» [10], «Про засади функціонування ринку природного газу» [11], «Про трубопровідний транспорт» [12], «Про альтернативні джерела енергії» [13], Кодекс України про надра [14] та Гірничий закон України [15], з деяких аспектів енергетичної політики – «Про енергозбереження» [16], «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» [17], «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності» [18], «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» [19] та інших, а також численних підзаконних актів з відповідних питань.

Слід констатувати, при прийнятті зазначених правових актів та внесенні змін до них не завжди бралися до уваги міркування енергетичної безпеки, що обумовило суперечливість правової основи державної політики енергетичної безпеки, не комплексність правового регулювання суспільних відносин у даній сфері, відсутність системного взаємозв'язку засобів, механізмів та інструментів, передбачених відповідними правовими актами. До того ж слід зазначити, що відносини, які виникають в енергетичній сфері, є занадто складними за своєю

правовою природою, а крім того – ні юридична наука, ні тим більше законодавець не сформували узгодженого розуміння понять енергія, енергетична послуга, енергетичні ресурси тощо. Як наслідок, немає чіткого розуміння поняття енергетичної безпеки.

Непоследовність заходів по реформуванню управління енергетикою, які не містили чіткої стратегії і спрямовувалися на задоволення інтересів певних фінансових чи промислових груп, призвела до появи значної чисельності суб'єктів державного управління ПЕК. Незважаючи на те, що головні функції сконцентровано в Національній комісії, що здійснює регулювання у сфері енергетики (НКРЕ), значна розгалуженість системи органів державного управління електроенергетикою не сприяє ефективності роботи в галузі і призводить до дублювання функцій і повноважень. Пошук шляхів оптимізації такого стану має полягати, з одного боку, в уточненні функцій і повноважень відповідних інституцій, а з іншого – у скороченні кількості управлінських структур.

Згідно із традиційним розумінням енергетика є сферою національної економіки, що охоплює пошук, розвідку, добування, виробництво, перетворення, передачу та використання різноманітних видів енергії. Таким чином енергетику в широкому розумінні, складають усі галузі ПЕК, що утворює в системі національної економіки достатньо специфічну і, в той же час, невід'ємну її складову, яка претендує і є специфічним об'єктом законодавчого регулювання. В цьому контексті в юридичній літературі певний час дискутується питання про доцільність інституалізації енергетичного законодавства. Вважаємо, що господарсько-правовий підхід, побудований на комплексному розгляді і об'єднанні господарсько-виробничих відносин та відносин організаційно-господарських, забезпечить значно більшу ефективність, як з точки зору законотворчих аспектів, аспектів конструювання цілісних правових механізмів регулювання, що спрямовані на досягнення інтегрованого суспільно-позитивного результату, так і застосування відповідного законодавства, розбудованого з урахуванням системоутворюючої ролі ГКУ.

Передумовою формування та вирішення завдань у сфері енергетики може стати Державна програма розвитку національної енергетики, як форма закріплення змісту енергетичної політики держави. Серед основних напрямів економічної політики, що визначаються державою згідно із ст.10 ГКУ відсутня енергетична політика. Було б доцільно розглянути питання необхідності та можливості доповнення приписів ст.10 ГКУ положенням щодо нового напрямку

економічної політики – енергетичної, яка стає важливою складовою правового господарського порядку у сфері суспільного виробництва. Ця позиція, як уявляється, має підтверджуватися економічною стратегією держави, що полягає у необхідності обрання державою курсу економічної політики розрахованої, як сказано у ч.2 ст.9 ГКУ, на тривалу перспективу вирішення економічних та соціальних завдань, забезпечення економічної безпеки держави тощо. В цьому сенсі викликає подив той факт, що Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [20] не передбачені як окремий вид програмної діяльності – програми енергетичного розвитку економіки України, не дивлячись на постійні посилання державних керівників різних рівнів на кризову ситуацію в цій сфері та на відсутність комплексного підходу.

Останнім часом юридичний аспект енергетичної безпеки набув міжнародно-правового характеру завдяки об'єднанню зусиль країн щодо досягнення тих чи інших цілей. При цьому всі учасники процесу усвідомили, що лише механізмами національних правових систем досягнути енергетичної безпеки та енергетичного суверенітету як ідеального стану енергетичної безпеки, не є можливим. Розпочавшись ще у 60-х роках ХХ ст. цей процес набув чітких обрисів із прийняттям Європейської енергетичної хартії, серед укладачів якої була й Україна [21]. У зазначеному документі вперше було акцентовано увагу на проблемах забезпечення відкритого і конкурентного ринку енергетичних продуктів, матеріалів, устаткування і послуг; доступу до енергетичних ресурсів, їх розвідування і розробки на комерційній основі; до місцевих і міжнародних ринків; сприяння розвитку й об'єднанню енергопередавальної інфраструктури та ін. Слід констатувати, що в самому тексті Хартії питання енергетичної безпеки в обраному для дослідження ракурсі відсутні, а закладені принципи та акцентовані проблеми в сфері енергетичної безпеки актуальні і на сьогодні. Між тим, цілі Хартії реалізуються і досі переважно тільки на рівні Європейського Союзу (далі – ЄС) та країн-партнерів. Країни ЄС прийшли до розуміння необхідності створення Єдиного європейського ринку газу з єдино образними умовами постачання та визначення ціни. Відповідний процес розпочато наприкінці 2013 р.

У даному контексті положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [22], а також імплементація положень Третього енергетичного пакету ЄС (2009 р.), надають Україні можливість де-юре долучитися до процесу створення колективної системи енергетичної безпеки. Між тим, слід констатувати, що на рівні

національного законодавства ще не до кінця імплементовано норми Першого (1998 р.) та Другого (2003 р.) енергетичних пакетів. Третій енергетичний пакет ЄС, що складається з цілої низки директив ЄС, в цілому та за змістом співпадає із завданнями, поставленими у згаданому раніше Рішенні РНБО України від 28.04.2014 р., але також потребує імплементування до законодавства України.

Тобто, у ході такої роботи має бути взято до уваги особливості подальшої адаптації законодавства України до законодавства ЄС відносно забезпечення енергетичної безпеки, як у контексті розвитку відносин щодо асоційованого членства, так і з урахуванням взаємних зобов'язань згідно Європейської енергетичної хартії. Останнім часом енергетичне право ЄС розвивається у бік знаходження точок дотику із правом Світової організації торгівлі (далі – СОТ) щодо торгівлі енергетичними матеріалами й продуктами із третіми країнами, які не є членами СОТ, або є членами СОТ, але не є учасниками Європейської енергетичної хартії. Такий підхід може надати Україні значних переваг, якщо будуть ратифіковані Поправки до положень Договору до Європейської енергетичної хартії, що стосуються торгівлі, та які на сьогодні не є досить оціненими. До того ж, Україна бере участь у підготовці тексту Протоколу до Енергетичної Хартії про транзит, а також інших документів, спрямованих на підвищення енергетичної безпеки країн учасниць саме економічними методами на заміну адміністративних, які мають потребу у відповідному правовому забезпеченні.

В українському законодавстві досить чітко закріплена організаційно-адміністративна складова забезпечення енергетичної безпеки, однак новітні тенденції демонструють, що цього замало. Пріоритети, окреслені в Законі України «Про основи національної безпеки України», потребують свого вирішення шляхом надання державі важелів впливу на економічні процеси у сфері енергетики, зокрема щодо попередження монополізму, ефективного протистояння зовнішнім викликам і загрозам.

Таким чином, процес удосконалення господарсько-правового забезпечення енергетичної безпеки України має багаторівневий характер, передбачає дослідження та аналіз низки юридичних, економічних та організаційно-правових питань.

Саме вищевикладеним вище обумовлюється необхідність створення цілісних концептуальних засад господарсько-правового забезпечення

енергетичної безпеки України та бажаність розробки пропозицій щодо комплексного вдосконалення відповідного законодавства.

У ході підготовки таких пропозицій та у контексті висвітлення іноземного досвіду розв'язання проблеми слід підкреслити, що в останні десятиріччя увага до питань економічної безпеки та енергетичної, як її складової, значно посилилася у зв'язку з перерозподілом ринків енергетичних ресурсів, загостренням конкуренції на світових ринках, монополізацією внутрішніх. Проблеми захисту національних енергетичних інтересів та пошук шляхів їх вирішення виступають одним із головних рушіїв щодо наукових досліджень як іноземних вчених і практиків, так і вітчизняних. Незважаючи на складність та багатоаспектність категорії «енергетична безпека», що відмічається в науковій літературі, можливо стверджувати про наявність певних результатів, що заслуговують на увагу.

Між тим, слід констатувати, що дослідження носять переважно політологічний та економічний характер із зверненням в окремих випадках до вузьких галузевих проблем правового регулювання господарських відносин, регіональної та глобальної економічної безпеки, взаємозв'язок економічної безпеки й економічного зростання у країнах, що розвиваються [24; 25; 26; 27; 28; 29]. Багато питань стосовно ролі і місця засобів господарсько-правового забезпечення енергетичної безпеки в економіці країни, вибору адекватних способів правових впливу на відносини у цієї сфері залишаються нерозглянутими або в недостатній мірі висвітленими. Зазначене спонукає до проведення більш ґрунтовних системних наукових досліджень з метою вирішення як теоретичних, так і прикладних проблем.

Приблизно аналогічна ситуація відстежується із вітчизняним досвідом вирішення питань, пов'язаних із економічною безпекою. Кожна її складова частина тією чи іншою мірою впливає на швидкість та якість розвитку держави. Зараз спостерігається тенденція до постійного збільшення важливості такої складової економічної безпеки, як державна енергетична безпека. Це явище є порівняно новим як для українських науковців, так і для практиків, та між тим знайшло своє місце серед інших наукових досліджень [30, С. 41–47; 31; 32; 33; 34, 35].

Водночас наукове опрацювання проблеми створення комплексної системи нормативно-правового регулювання забезпечення економічної, у т.ч. енергетичної безпеки нині лише започатковується. Згадані з цієї проблематики роботи в основному присвячені розгляду національної безпеки як суспільного явища, в політико-правовому або економічному вимірі. У них майже відсутні дослідження

закордонного досвіду, а також ґрунтовний аналіз вітчизняного законодавства, що лише додатково підкреслює актуальність теми, що пропонується до розгляду на теперішній інтернет-конференції, та необхідність проведення обміну думками з цього питання.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
2. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV (станом на 27.03.2014 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
3. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента від 12.02.2007 р. № 105/2007 // Офіційний вісник України. – 2007. – №11. – Ст. 389.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 9 грудня 2005 р. «Про стан енергетичної безпеки України та основні засади державної політики у сфері її забезпечення» : Указ Президента України від 27.12.2005 р. № 1863/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – №52. – Ст.3266.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28.04.2014 р. «Про стан забезпечення енергетичної безпеки у зв'язку з ситуацією щодо постачання природного газу в Україну»: Указ Президента України від 01.05.2014 р. № 448/2014 // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 81.
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html.
7. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV (станом на 10.04.2014 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №18, №19–20, №21–22. – Ст.144.
8. Про електроенергетику : Закон України від 16.10.1997 р. № 575/97-ВР (станом на 15.04.2014 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №1. – Ст. 1.
9. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 08.02.1995 р. № 39/95-ВР (станом на 17.09.2013 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №12. – Ст.81.

10. Про нафту і газ : Закон України від 12.07.2001 р. № 2665-III (станом на 04.07.2013 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №50. – Ст.262.
11. Про засади функціонування ринку природного газу : Закон України від 08.07.2010 р. № 2467-VI (станом на 10.04.2014 р.) // Відомості Верховної Ради. – 2010. – №48. – Ст. 566.
12. Про трубопровідний транспорт : Закон України від 15.05.1996 р. № 192/96-ВР (станом на 02.10.2012 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №29. – Ст.139.
13. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20.02.2003 р. № 555-IV (станом на 09.04.2014 р.) Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №24. – Ст. 155.
14. Кодекс України про надра : Закон України від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР (станом на 09.04.2014 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №36. – Ст. 340.
15. Гірничий закон України : Закон України від 06.10.1999 р. № 1127-XIV (станом на 09.04.2014 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №50. – Ст.433.
16. Про енергозбереження : Закон України від 01.07.1994 р. № 74/94-ВР (станом на 16.10.2012 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №30. – Ст. 283.
17. Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів : Закон України від 09.07.2010 р. № 2480-VI (станом на 16.10.2012 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №1. – Ст.1.
18. Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності : Закон України від 08.07.2011 р. № 3687-VI (станом на 16.10.2012 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – №18. – Ст.157.
19. Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу : Закон України від 23.06.2005 р. № 2711-IV (станом на 15.05.2013 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №33. – Ст.430.
20. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III (станом на 16.10.2012 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №25. – Ст.195.

21. Заключний документ Гаазької конференції з Європейської енергетичної хартії від 17.12.1991 р. // Інформаційний бюлетень НКРЕ. – 2004. – № 11, 12.
22. Текст Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони / Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535.
23. Про проведення узгодженої політики в галузі транзиту природного газу : Угода від 03.11.1995 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – №57. – Ст. 2305.
24. Ершов М.В. Экономический суверенитет России в глобальной экономике / М.В. Ершов. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2005. – 280 с.
25. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранения и развитие (книга четвертая) / Институт экономики РАН. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 2002. – 128 с.
26. Экономическая безопасность учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по специальностям экономики и управления / [В.А. Богомолов и др.]; под ред. В.А. Богомолова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 295 с.
27. Сегалов В. Экономическая безопасность. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 1998. – 621 с.
28. Возжеников А.В. Национальная безопасность: теория, практика, стратегия. – М.: НПО «Модуль», 2000. – 240 с.
29. Общая теория национальной безопасности / Под. ред. А. Прохожева. – М.: РАГС, 2002. – 320 с.
30. Микитенко В.В На чому базується енергетична безпека держави // Вісник НАН України. – 2005. – №3. – С. 41–47.
31. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова та ін.; за ред. В.М. Гейця. – Х.: ВД «Інжек», 2006, – 240 с.
32. Система економічної безпеки держави / Під заг. ред. Сухорукова А.І. / Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. – К.: ВД «Стилос», 2009. – 685 с.

33. Правовое обеспечение энергосбережения : монографія / Г.Д. Джумагельдиева ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецк : Юго-Восток, 2011. – 376 с.

34. Предборський В.А. Економічна безпека держави. – К.: Кондор, 2005. – 391 с.

35. Економічний суверенітет держави та напрями його правового забезпечення : монографія / за ред. О.О. Ашуркова ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк : Юго-Восток, 2012. – 406 с.

Дерев'яно Богдан Володимирович,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права
Державного вищого навчального закладу
«Українська академія банківської справи Національного банку України»,
м. Суми

ЩОДО ЗМІНИ ЗАКОНОДАВСТВА У НАПРЯМІ СПРИЯННЯ ВИРОБНИЦТВУ ЕНЕРГІЇ З АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

Сучасна ситуація в Україні, географічні та економічні умови господарської діяльності, функціонування соціальних об'єктів та життя громадян вказують на необхідність кардинальної зміни законодавства про виробництво та економію енергетичних ресурсів. На сьогодні у розвинених країнах Європи (ФРН, Нідерландах, Швейцарії, Бельгії та інших), які знаходяться у географічних зонах із більш теплими зимами, ефективно використовуються системи, що дозволяють у промислових та побутових умовах виробляти або акумулювати електричну енергію. Цьому сприяють різноманітні державні програми, що фінансово підтримують компанії та осіб, які використовують обладнання, спроможне акумулювати енергію вітру, води та Сонця. Українське законодавство лише передбачає підвищення вартості енергії пропорційно підвищенню кількості її використання. Пільг українські суб'єкти господарювання, які використовують чи планують використовувати вітро-, гідро-генератори чи сонячні батареї, не отримують. Тим більше не отримують жодних привілеїв і громадяни. Хоча слід визнати наявність у статті 16 «Стимулювання енергозбереження» Закону України «Про енергозбереження» від 1 липня 1994 р. № 74/94-ВР декларативних норм, що передбачають надання податкових пільг підприємствам - виробникам обладнання для використання нетрадиційних та поновлюваних джерел енергії і

альтернативних видів палива, та підприємствам, які використовують устаткування, що працює на нетрадиційних та поновлюваних джерелах енергії, альтернативних видах палива.

Потребує також перегляду вся система державного управління як у сфері діяльності суб'єктів природних монополій, що виробляють енергію, так і у сфері діяльності суб'єктів природних монополій, що здійснюють постачання енергетики кінцевим споживачам. У цьому зв'язку Л.Д. Руденко вказує на взаємозв'язок таких видів діяльності та необхідність їх лібералізації [1, с. 798].

У свою чергу, пунктом 6 статті 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 1 червня 2000 р. № 1775-III передбачено, що діяльність у сфері електроенергетики та використання ядерної енергії підлягає ліцензуванню. Пунктом 13 постанови КМУ від 14 листопада 2000 р. № 1698 «Про затвердження переліку органів ліцензування» визначено, що органом ліцензування діяльності з виробництва теплової енергії на теплоелектроцентралях і когенераційних установках та установках з використанням нетрадиційних або поновлюваних джерел енергії є Національна комісія регулювання енергопостачання (НКРЕ). А пунктом 14 цієї постанови органом ліцензування діяльності з виробництва теплової енергії (крім діяльності з виробництва теплової енергії на теплоелектроцентралях, теплоелектростанціях, атомних електростанціях і когенераційних установках та установках з використанням нетрадиційних або поновлюваних джерел енергії), транспортування її магістральними і місцевими (розподільчими) тепловими мережами та постачання теплової енергії є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації. Також у названому раніше Законі України «Про енергозбереження» міститься розділ III «Стандартизація та нормування у сфері енергозбереження», який накладає на суб'єкти господарювання певні зобов'язання, що в цілому є позитивним. Проте, з іншого боку, наявність зобов'язань може бути використана державними органами в якості стримуючого фактору по відношенню до суб'єктів господарювання. Ситуація виглядає таким чином, що господарська діяльність з енергопостачання суб'єктам господарювання та громадянам належить до сфери природних монополій. Енергопостачальні організації, що діють в усіх областях України, утворені у формі акціонерних товариств. Власниками контрольних або великих пакетів акцій часто є недержавні суб'єкти господарювання та їх об'єднання. Діяльність з постачання

електроенергії є прибутковою. Тому власникам акцій енергопостачальних організацій вигідно продавати максимально можливу кількість електроенергії суб'єктам господарювання та громадянам і намагатися заблокувати потуги суб'єктів господарювання - їхніх споживачів щодо виробництва енергії самотужки з альтернативних джерел. Саме тому потужне енергетичне лоббі України не зацікавлене в економії суб'єктами господарювання електричної та іншої енергії, а тим більше, у реалізації проектів із виробництва енергії з альтернативних джерел. Аналогічну ситуацію можемо спостерігати й у РФ, де потужний монополіст РАО «Газпром» проводить політику, спрямовану на дискредитацію навіть самої ідеї про можливість отримання енергії з альтернативних відновлюваних джерел. Зокрема, використання вітряних генераторів у РФ визнано економічно нерентабельним. А тому навіть побудована в українському Криму станція вітрогенераторів у російському Криму була зруйнована. На сьогодні невідома доля станції вітрогенераторів під Новоазовськом Донецької області. Філософія роботи РАО «Газпром» зводиться до того, що усі джерела енергії крім російського газу є або дорогі, або шкідливі для людини та природи. Те саме стосується і політики світового енергетичного лоббі. Відомо, що існують новітні технології отримання енергії «практично з повітря». Проте до тих пір, поки у світі залишаються запаси вуглеводнів, зокрема нафти та газу, світові енергетичні монополісти блокуватимуть впровадження будь-яких альтернативних інноваційних технологій. При цьому будь-яка дія може викликати розумну протидію. Альтернативні джерела енергії тому і мають таку назву, що не є основними. Тобто на сьогодні вони не спроможні повністю задовольнити потреби економіки в енергетичних ресурсах. Тому у розвинених європейських країнах розвиток альтернативної енергетики відбувається у межах підприємств малого бізнесу або у приватній сфері функціонування домогосподарств, що регулюється нормами цивільного права.

У попередній роботі нами пропонувалася структура програми використання енергії з альтернативних джерел. Зокрема визначалася стратегічна мета цієї програми, її рівень, відповідальні та виконавці, строк виконання з розбивкою на три етапи, джерела фінансування, а також засоби регулюючого впливу держави на суб'єктів господарювання, спрямовані на досягнення мети програми [2, с. 70–73]. Останні були окремо проаналізовані в іншій роботі [3]. Але не зважаючи на достатній час виходу з друку названих робіт, на сьогодні в Україні серйозні програми отримання електроенергії з альтернативних джерел не реалізуються. Очевидно, що «зверху» реалізація таких програм ініційована не буде. Тому

доцільно використати досвід європейських країн та розпочати реалізацію проектів «знизу» – самими суб'єктами господарювання та приватними особами. Стосовно останніх господарським законодавством отримання ліцензії не передбачено, хоча все одно необхідне отримання певних дозволів. З іншого боку, в актах кримінального та адміністративного законодавства не передбачено відповідальності за неузгоджене з органами влади чи місцевого самоврядування встановлення у себе на подвір'ї невеликого вітрогенератора чи міні-гідроелектрогенератора на джерело чи струмок у дворі, а сонячної батареї на даху, за умови використання електроенергії для власних потреб. Те саме можуть собі дозволити і невеликі суб'єкти господарювання і громадяни-СПД. У Кодексі України про адміністративні правопорушення на глави 7 «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини» та 8 «Адміністративні правопорушення в промисловості, будівництві та у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів» припадає лише склад правопорушення статті 95-¹ «Порушення вимог нормативно-правових актів та нормативних документів з питань технічної експлуатації електричних станцій і мереж, енергетичного обладнання», який може бути застосований лише у випадку порушення вимог НПА та нормативних документів з питань технічної експлуатації електричних станцій і мереж, енергетичного обладнання суб'єктів електроенергетики, суб'єктів відносин у сфері теплопостачання та споживачів електричної енергії. А у випадку виробництва електроенергії для власних потреб без експлуатації електричних станцій і мереж, обладнання суб'єктів електроенергетики відповідальність не настане.

Отже, в умовах змін у державі, у тому числі пов'язаних із приходом до Верховної Ради нових осіб, можна спробувати лібералізувати господарське, цивільне і податкове законодавство у бік надання дієвих податкових пільг та ефективного застосування засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, що названі у статті 12 Господарського кодексу України (зокрема державного замовлення, ліцензування, патентування, квотування, сертифікації, стандартизації, застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів, надання інвестиційних, податкових та інших пільг, надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій). Також зараз вкрай важливою є власне популяризація застосування малим бізнесом та приватними особами вітро- та гідроенергетиків, сонячних батарей, інших приладів, систем та механізмів, призначених для виробництва та/або акумулювання енергії з альтернативних

джерел. А це завдання повинні вирішувати громадські організації, торгово-промислові палати, наукові школи з різних галузей знань, окремі активісти і представники громадськості.

Література

1. Руденко Л.Д. Управління діяльністю підприємств магістрального трубопровідного транспорту / Л.Д. Руденко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 796–802 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http:// www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11pjmram.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11pjmram.pdf)

2. Деревянко Б.В. Щодо структури програми використання енергії з альтернативних джерел / Б.В. Деревянко // Город, регион, государство: экономико-правовые проблемы: Сб. науч. тр. / НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк: Изд-во «Вебер» (Донецкое отделение). – 2009. – С. 68–74.

3. Деревянко Б.В. Застосування засобів регулюючого впливу держави на суб'єкти господарювання, що використовують альтернативні джерела енергії // Актуальні проблеми цивільного права та цивільного процесу: Зб. доповідей та тез повідомлень учасників всеукр. наук.-практ. конф. / Ред. кол. С.Г. Кузьменко, О.І. Антонюк. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дидоренка, 2007. – С. 164–165.

*Джумагельдієва Гульнара Джумадурдієвна,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач сектором Інституту економіко-
правових досліджень НАН України,
м. Київ*

НАБЛИЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ТА ЕКОЛОГО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СВІТЛІ ТРЕТЬОГО ЕНЕРГОПАКЕТУ ЄС

Ратифікація Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про Асоціацію) [1] обумовила необхідність перегляду концептуальних основ правового забезпечення реформування економіки. Наближення правових систем України та ЄС триває протягом останнього десятиріччя. У Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу визначено етапи

відповідної роботи, сфери господарської діяльності, правове забезпечення яких підлягає реформуванню, та загальні напрямки такого реформування [2].

Суттєвим поштовхом на шляху адаптації господарського законодавства мав би стати вступ України до СОТ. Натомість зміни законодавства, пов'язані з цим кроком торкнулися, головним чином, лише сфери інтелектуальної власності та на нетривалий період – митного законодавства. На відміну від Протоколу про вступ України до СОТ, Угода про Асоціацію містить конкретний перелік вимог до правового забезпечення господарської діяльності, які стосуються кожної її сфери, та встановлює досить стислі терміни впровадження відповідних змін у вітчизняне законодавство.

Визначальна роль у функціонуванні економіки України належить енергетиці. Водночас вітчизняне енергетичне законодавство є одним з найменш адаптованих до імперативних положень законодавства ЄС, що обумовлює підвищене навантаження стосовно змін «правил гри» саме на цю сферу економіки у зв'язку з ратифікацією Угоди про Асоціацію. Вищевикладене визначає необхідність правової оцінки сутності вимог, що містяться у енергетичному законодавстві ЄС, а також потенційних переваг та ризиків, які можуть виникнути у зв'язку з їх впровадженням у законодавство України.

Правові основи функціонування енергетики в ЄС закладені у низці Директив, які отримали назву Третього енергетичного пакету, чільне місце серед яких посідає Директива по ринку електроенергії 2009/72/ЄС, яка скасовує Директиву 2003/54/ЄС (далі – Директива по ринку електроенергії). Проте правове регулювання відносин на енергетичному ринку не обмежується лише нормативно-правовими актами Третього енергетичного пакету. Не менше значення мають інші, пов'язані з ними Директиви, ухвалювані у різні часи, які встановлюють порядок здійснення господарської діяльності учасників енергетичного ринку поза межами суто енергетичного «ланцюга».

Основною метою енергетичної політики ЄС, на досягнення якої спрямована дія Третього енергетичного пакету, є формування внутрішнього ринку, який є сумісним із правами та свободами, гарантованими Договором про заснування ЄС, в т.ч. права на достойні умови життя, яке включає, з одного боку, зростання рівня добробуту завдяки сталому розвитку економіки, з другого, - збереження сприятливих умов навколишнього середовища шляхом мінімізації негативного впливу промисловості на довкілля.

Ключовим завданням Директиви по ринку електроенергії, що регламентує відносини у сфері енергозабезпечення, є визначення загальнообов'язкових мінімальних спільних правил, які б враховували спільні цілі із захисту прав споживачів, конкуренції, безпеки постачання та захисту довкілля. Такі вимоги, у свою чергу, мають бути інтерпретовані у відповідному законодавстві держав-учасниць з врахуванням національної специфіки.

В Україні питання щодо форм поєднання у законодавстві екологічних та економічних вимог протягом тривалого часу залишається дискусійним. Частина дослідників вважають за доцільне прийняття окремого Екологічного кодексу як інтегрованого нормативно-правового акту, який би здійснював регулювання відносин в галузі взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем, які виникають як у сфері господарського, так і у сфері цивільного обороту [3; 4; 5]. Інші вчені наполягають на необхідності проведення екологізації законодавства, принаймні, господарського, іншим чином – шляхом наповнення ГК України та інших актів економічного законодавства положеннями, спрямованими на підвищення раціональності ресурсокористування [6; 7; 8].

Вочевидь, дослідження досвіду вирішення зазначених проблем у законодавстві ЄС (на прикладі енергетичного законодавства як одного з найбільш екологоконфліктних) сприятиме визначенню напрямків наближення концептуальних підходів до способів екологізації (раціоналізації) вітчизняного законодавства.

Найбільший техногенний тиск на оточуюче природне середовище справляє діяльність енергогенеруючих підприємств (АЕС, ГЕС, ТЕС, ТЕЦ та ін.), з врахуванням чого в ЄС приділяється особлива увага вибору місця для їх територіального розміщення.

Відповідно до ст. 7 Директиви по ринку електроенергії правовою підставою для будівництва нових генеруючих потужностей є відповідний дозвіл, який надається заявникові уповноваженим органом державної влади [9]. Порядок надання таких дозволів встановлюється у національному законодавстві держав-учасниць Співтовариства з урахуванням наявної специфіки та загальних вимог, визначених у Директиві по ринку електроенергії.

Серед загальнообов'язкових вимог наднаціонального законодавства ЄС чільне місце посідають екологічні критерії надання дозволів на будівництво генеруючих потужностей, які мають враховуватися органами державної влади.

Кількісні та якісні параметри кожного екологічного критерію регулярно переглядаються уповноваженим органом.

За предметною ознакою вказані критерії можна умовно класифікувати на: **загальні** (охорона здоров'я та безпека суспільства, охорона довкілля), **ресурсні (сировинні)** (енергоефективність; характер первинних джерел; внесок генеруючих потужностей у виконання загальної цілі Співтовариства, яка полягає у досягненні до 2020 р. не менш як 20%-ої частки виробництва енергії з відновлювальних джерел у кінцевому валовому споживанні енергії у Співтоваристві, як це зазначено у ч. 1 ст. 3 Директиви 2009/28/ЄС про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел [10], і внесок генеруючих потужностей у зменшення викидів) та **земельні** (землекористування та вибір місць розміщення; користування громадською землею).

З метою стимулювання конкуренції на ринку генерації та розвитку сегменту когенерації для будівництва невеликих децентралізованих виробничих потужностей або потужностей розподіленого генерування передбачені спеціальні процедури надання дозволів. В основу спеціальних процедур покладені загальні екологічні критерії, проте з врахуванням обмеженості розміру та впливу на довкілля, який потенційно можуть справляти такі підприємства, для них можуть бути встановлені більш м'які кількісні та/або якісні параметри стосовно кожного з екологічних критеріїв.

Стосовно **загальних** критеріїв встановлена законодавством модель взаємодії сторін виглядає наступним чином: орган організаційно-господарських повноважень (національний регулятор у сфері енергетики або інший уповноважений орган державної влади) повинен чітко визначити зобов'язання генеруючих підприємств щодо безпеки, а також захисту довкілля, які мають бути прозорими, недискримінаційними та контрольованими, а суб'єкт генерації має виконувати їх у спосіб, передбачений законодавством.

Наприклад, з метою посилення участі суспільства у трансформації структури генеруючих підприємств у бік більш екологічнодружніх способів виробництва електроенергії ч. 9 ст. 3 Директиви по ринку електроенергії передбачений обов'язок енергопостачальників вказувати в рахунках про оплату чи разом з ними та в рекламних матеріалах, що надаються кінцевим споживачам: долю участі кожного джерела енергії у загальній структурі паливного балансу постачальника протягом попереднього року у зрозумілий та чітко порівняний на національному рівні спосіб; щонайменше посилання на існуючі джерела довідкової

літератури, такі як Веб-сторінки, де у доступній для громадськості формі розміщена інформація про вплив на довкілля, що стосується викидів CO² та радіоактивних відходів від виробництва електроенергії з використанням усіх видів палива постачальником за попередній рік. Отримання споживачем такої інформації у поєднанні з гарантованим йому ч. 5 зазначеної статті правом зміни постачальника, наприклад, на користь того, чий енергобаланс є менш шкідливим для довкілля, створює ефективний механізм впливу на ресурсну політику генеруючих підприємств.

Окрім того, зазначений механізм має суттєве значення для формування та реалізації регіональної політики у різних сферах. Так, стислі строки переведення споживача на обслуговування до іншого постачальника (три тижні з моменту отримання оператором відповідної заяви) забезпечують регіональні органи влади оперативною інформацією щодо пріоритетів громади, що має враховуватися при плануванні розвитку території, вибору та коригуванні напрямків регіональної екологічної політики, природоохоронних заходів тощо.

Ресурсні (сировинні) критерії призначені для державного впливу на структуру генеруючих підприємств. Наприклад, такий критерій як енергоефективність характеризує всеохоплюючий або інтегрований підхід, що використовують суб'єкти енергоринку, та який має на меті вплинути на обсяг та графік енергоспоживання для того, щоб зменшити споживання первинної електроенергії та максимальні навантаження, надаючи перевагу залученню інвестицій, направлених на такі заходи, як поширення контрактів на перериване постачання, у порівнянні з інвестиціями у збільшення генеруючих потужностей, якщо перші є більш ефективним та економічним варіантом, з точки зору впливу на довкілля та скорочення витрат на розподіл енергії.

Аналогічну мету переслідує вимога щодо внеску генеруючих компаній у реалізації спільних завдань щодо скорочення викидів та зменшення споживання первинних джерел енергії. Найбільшу ефективність у виконання зазначених зобов'язань демонструє запроваджена у більшості країн-учасниць ЄС система обмінних зелених сертифікатів.

У загальному вигляді сутність зазначеної системи полягає у встановленні квот на використання енергії, виробленої на основі різних джерел енергії. Слід зазначити, що з метою здійснення моніторингу за станом виконання країнами-учасницями ЄС спільних зобов'язань із зменшення викидів Директивою 2001/77/ЄС про просування електроенергії, що виробляється з відновлюваних

джерел енергії, на внутрішньому ринку електроенергії передбачена обов'язкова процедура підтвердження гарантії походження «зеленої» енергії.

Документом, що підтверджує таке походження необов'язково має бути обмінний зелений сертифікат. Більш того, у п. 11 Преамбули зазначеної Директиви прямо встановлюється нетотожність обмінного зеленого сертифікату та гарантії походження. Натомість на період до розробки єдиного механізму функціонування системи стимулювання альтернативної енергетики використання системи таких сертифікатів є, з одного боку, одним з найбільш надійних способів підтвердження виконання країною-учасницею ЄС спільних зобов'язань, з другого, - ефективною формою підтримки довіри інвесторів.

Сутність енергетичного квотування полягає у встановленні уповноваженим органом обов'язкових нормативів щодо виробництва та/або споживання «зеленої» енергії в абсолютних показниках (МВт/год) або у співвідношенні до загального обсягу виробництва (споживання) енергії (у відсотках). У країнах-учасницях ЄС відповідні повноваження покладені на центральний орган державної виконавчої влади. В США, де також енергетичному квотуванню приділяється суттєва увага, виконання відповідних функцій децентралізовано: енергетичним квотуванням опікуються уряди штатів.

Виробники «зеленої» енергії отримують обмінні зелені сертифікати, що підтверджують обсяг вироблений ними енергії. Зазвичай такий сертифікат видається на кожний МВт/год. Порядок застосування обмінних зелених сертифікатів визначається в залежності від умов реалізації «зеленої» енергії: якщо така енергія викуповується оператором енергетичного ринку (за встановленими цінами), сертифікати у відповідній кількості залишаються у виробника і можуть бути предметом інших договорів; у разі продажу «зеленої» енергії безпосередньо енергопостачальнику (за договірними цінами, які, як правило, вище рівня встановлених цін) обмінні зелені сертифікати підлягають передачі покупцеві.

Аналогічним чином встановлюються квоти на використання «зеленої» енергії для інших учасників енергоринку, насамперед, енергопостачальників. Наприклад, у Великій Британії на період 2009 - 2010 рр. розмір «зеленої» квоти становив 9,1% від загального обсягу реалізованої енергії [11, с. 10]. Виконання енергопостачальником встановлених квот може бути підтверджено наступними способами: (1) створення власної генерації на основі відновлюваних джерел енергії у випадку (якщо законодавство допускає можливість об'єднання виробника і постачальника енергії в одній особі); (2) купівля «зеленої» енергії безпосередньо

у її виробника; (3) купівля «традиційної» енергії з одночасним придбанням обмінних зелених сертифікатів.

Недотримання енергопостачальником встановлених квот на «зелену» енергію кваліфікується як порушення порядку здійснення господарської діяльності у сфері постачання електроенергії і є підставою для застосування до порушника передбачених законодавством санкцій. Наприклад, у Великій Британії санкція полягає у зобов'язанні порушника придбати відповідну кількість обмінних зелених сертифікатів за підвищеною ціною. При цьому цінова різниця підлягає розподілу між тими енергопостачальниками, які виконали встановлені квоти, тим самим стимулюючи їх правомірну поведінку.

Впровадження квотування «зеленої» енергії у вітчизняне правове поле в поєднанні з наявними у законодавстві способами позитивного стимулювання економіко-правового та організаційно-правового характеру здатне забезпечити розвиток альтернативної енергетики в Україні та сприяти адаптації до вимог наднаціонального законодавства ЄС.

Завдяки **земельним** критеріям забезпечується раціональне використання земельних ресурсів, насамперед, тих, що належать територіальним громадам. Одним з основних постулатів використання природних ресурсів, в т.ч. земельних, закладених у Всесвітньої хартії природи, є соціальна відповідальність [12].

Соціальна відповідальність - це складна морально-правова, філософська та етико-психологічна категорія, що виражає характер взаємовідносин, що складаються між індивідом, державою, колективом, іншими соціальними групами і утвореннями, і передбачає об'єктивно обумовлену необхідність дотримання основних правил, вимог, принципів, устоїв як неодмінної умови нормального функціонування суспільства на противагу хаосу і свавілля. Як зазначав Т. Гоббс, держава створена не для того, щоб зробити життя людей раєм, а для того, щоб вона не стала пеклом [13].

Соціальні норми, взаємні права та обов'язки покликані забезпечувати порядок і спокій в суспільстві. Стосовно природокористування, в т.ч. землекористування для потреб енергогенерації, реалізація зазначеної цілі передбачає збалансування відповідних аспектів регіональної екологічної, енергетичної, інфраструктурної, економічної політики таким чином, щоб з одного боку, враховувалися позиція мешканців територіальної громади з приводу сприйняття (несприйняття) пропозиції розташування у відповідному населеному пункті генеруючого

підприємства, з другої забезпечувалося наближення економіки регіону до самодостатності, в т.ч. енергетичної.

Ключова роль у вирішенні зазначених завдань відведена регіональним органам влади, компетенція яких визначається національним законодавством з врахуванням положень міжнародних та наднаціональних європейських нормативних актів, насамперед, Європейської хартії місцевого самоврядування, Директиви 2001/42 ЄС про оцінку впливу на стан довкілля окремих проектів та програм та ін.

Розв'язанню першого завдання слугує механізм користування громадськими землями, в основу якого покладений принцип примата колективної волі публічного власника – територіальної громади. Зокрема, для забезпечення більшої прозорості в прийнятті рішень і з метою гарантування, що інформація про оцінку стану довкілля є повною та надійною, Директивою 2001/42 ЄС про оцінку впливу на стан довкілля окремих проектів та програм передбачено надання компетентним органам необхідних повноважень в цій сфері, в т.ч. консультування з громадою, що відчує або потенційно відчує на собі наслідки прийнятого рішення, або тією, що зацікавлена у відповідній інформації, надаючи їй можливість висловити свою точку зору, яка має бути врахована при ухваленні остаточного рішення [14].

Порядок такого консультування визначається національним законодавством. Наприклад, в Швейцарії прийняття рішення про використання території можливе лише за умови позитивного висновку екологічної експертизи та схвалення її висновків громадськими організаціями та мешканцями відповідної адміністративно-територіальної одиниці. У Німеччині усі проекти будівництва підлягають обов'язковій громадській експертизі. У Франції необхідною умовою отримання дозволу на будівництво також є проведення екологічної експертизи, і за умови її позитивного висновку - громадської експертизи, проведення якої доручається комісару, призначеному адміністративним судом регіону або департаментом. До повноважень комісара належить збір та узагальнення громадської думки (мешканців територіальної громади, місцевих організацій, громадських асоціацій тощо). Інформація про вивчення громадської думки публікується в пресі, а також розміщується в мерії, префектурі та, по можливості, на місці майбутніх робіт щонайменше за 15 днів до початку її збору. Всі бажаючі отримують можливість ознайомитися як з планом будівництва, так і з доповіддю, який підготував комісар за результатами узагальнення громадської думки, та внести до них свої пропозиції або заперечення. Висновки комісара надаються

уповноваженому органу регіональної влади, і є підставою для прийняття ним рішення щодо схвалення (відхилення) проекту.

Вирішенню другого завдання сприяє наділення регіональних органів влади достатньою компетенцією щодо прийняття рішень стосовно дозволу на використання земельної ділянки саме для потреб енергогенерації. При ухваленні відповідного рішення зазначені органи враховують не лише цільове призначення земельної ділянки, стосовно якої подана заявка, а й низку інших факторів, серед яких ступінь використання місцевої сировинної бази у діяльності генеруючого підприємства, рівень технологічності виробництва, його вплив на загальну екологічну ситуацію в регіоні, рівень енергопотреб, структуру попиту в регіоні (з врахуванням уподобань мешканців територіальної громади щодо вибору виду енергії (атомна, вугільна, «зелена» або ін.) та ін.

Безумовно, одномоментне автоматичне перенесення в правове поле України європейської моделі регулювання відносин у сфері енергетики навряд чи буде органічним. Тим не менш, узагальнення існуючого досвіду дозволяє визначити основні параметри такої моделі, а врахування національних особливостей дає можливість адаптувати ці параметри у відповідності з існуючими економічними умовами та вимогами законодавства.

Література

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.
2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. №1629-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.
3. Роговенко О.В. Правовий режим прибережної смуги морів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природо ресурсне право» / О.В. Роговенко // Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України; Кабінет Міністрів України. – К., 2012. – 19 с.
4. Бондар Л.О. Екологічне право: курс лекцій / Л.О. Бондар. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecopravo.host-ua.org.ua>

5. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2008. – 720 с.
6. Мамутов В.К. Хозяйственный кодекс в системе правового обеспечения экономики Украины / В.К. Мамутов // Юридичний вісник України. – 2011. – №6–7.
7. Шаповалова О.В. Аналітичні засади екологізації прав суб'єктів господарювання / О.В. Шаповалова // Актуальні проблеми права: теорія і практика (зб. наук. праць). – 2007. – №10. – С. 78–82.
8. Розовский Б.Г. Правовое стимулирование рационального природопользования: монография / Б.Г. Розовский. – К.: Наукова думка, 1981. – 236 с.
9. Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС 2009/72/ЄС про спільні правила внутрішнього ринку електроенергії та про скасування Директиви 2003/54/ЄС від 13.07.2009 р. // Офіційний вісник Європейського Союзу. – 14.08.2009. – L211/55.
10. Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС 2009/82/ЄС про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел від 23.04.2009 р. // Офіційний вісник Європейського Союзу. – 05.06.2009. – L140/16.
11. Святненко А. Получить свою часть «зеленого» пирога / А. Святненко, В. Власов // Зеркало недели. – 2010. – 18 дек. (№ 47). – С. 10.
12. Всемирная хартия природы, принятая резолюцией 37/7 Генеральной Ассамблеи ООН от 28.10.1982 г. // Международное публичное право. Сборник документов. – М.: БЕК, 1996. – Т. 2. – С. 132 – 135.
13. Матузов Н.И. Теория государства и права: учебник / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – М.: Юрист, 2004. – 512 с.
14. Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС 2001/42/ЄС про оцінку впливу на стан довкілля окремих проектів та програм від 27.06.2001 р. // Офіційний вісник Європейського Союзу. – 21.07.2001. – L197/30.

Мельникова Марина Витальевна,
доктор экономических наук,
ведущий научный сотрудник Института экономико-правовых
исследований НАН Украины,
г. Киев

Дегтярь Руслан Викторович,
кандидат технических наук, старший научный сотрудник,
Теруправление Госгорпромнадзора Украины
в Донецкой области,
г. Димитров

Дегтярь Яна Руслановна,
магистрант,
Киевский национальный университет им. Т.Г.Шевченко,
г. Киев

О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПРАВОВОГО БЛОКА СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ УГЛЕДОБЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ (СУРУП) В КОНТЕКСТЕ ПОВЫШЕНИЯ ЭНЕРГОБЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Проблемы повышения энергетической безопасности страны в настоящее время стоят в Украине особенно остро и требуют незамедлительного решения. Это объясняется, прежде всего, тем, что энергетическая безопасность определяет уровень защищенности от угроз дефицита различных видов энергии и энергоресурсов населения, бизнеса и государства в целом. Причинами указанных угроз являются негативные природные, техногенные, управленческие, социально-экономические, внутри- или внешнеполитические факторы, на нейтрализацию которых и направлены принимаемые решения, позволяющие гарантировать энергетическую безопасность. При этом необходимо создание условий обеспечения энергетическими ресурсами экономики и социальной сферы страны, с одной стороны, а также разработка и использование механизмов защиты интересов в сфере энергетики, с другой. Система обеспечения энергетическими ресурсами должна отвечать требованиям технической надежности, стабильности, экономической эффективности и правовой урегулированности.

Следует отметить, что в Украине приняты и действуют ряд нормативно-правовых актов, которые лежат в основе правового обеспечения энергетической безопасности страны. Это, в частности, Закон Украины «О функционировании топливно-энергетического комплекса в особый период», Закон Украины «О мерах, направленных на обеспечение стабильного функционирования предприятий топливно-энергетического комплекса», Закон Украины «Об альтернативных

источниках энергии», Закон Украины «Об энергосбережении», Закон Украины «О нефти и газе», Закон Украины «Об электроэнергетике». Кроме того, в 2006 г. разработана и в 2011 г. обновлена энергетическая стратегия Украины на период до 2030 г. С их помощью регулируются вопросы энергетической безопасности по двум основным направлениям:

- обеспечение энергоресурсами всех звеньев национальной экономики для поддержки их жизнедеятельности и осуществления воспроизводственных процессов;

- обеспечения экономической безопасности энергетического комплекса Украины.

Деятельность угледобывающих предприятий связана с реализации первого направления обеспечения энергетической безопасности. При этом необходимо учитывать, что добыча угля подземным способом сопряжена с целым рядом сложных горно-геологических и горнотехнических факторов. Поэтому угольную шахту называют «уникально сложной производственной системой с особо опасными условиями», требующими принятия решений по управлению рисками и обеспечению необходимого уровня безопасности.

Именно этому и должна содействовать СУРУП – система управления рисками угледобывающих предприятий. Формирование системы управления рисками угледобывающих предприятий обусловлено и тем, что производственный травматизм на предприятиях угольной отрасли остается высоким по сравнению с другими отраслями промышленности.

*Особенностью СУРУП является то, что она **позволяет** обеспечить:*

- полуколичественный подход к оценке и управлению риском (по сравнению с часто практикуемым способом фиксации результатов аттестации рабочих мест по условиям труда);

- возможность оценки, учёта не только опасных и вредных факторов производственной среды, но и предыстории травматизма на предприятии;

- возможность принятия решения по выбору корректирующих и предупреждающих мероприятий, определению количественно измеряемых целей и задач по охране труда.

СУРУП отражает механизм управления рисками и включает четыре основных блока: организационный, экономический, технологический и правовой.

При формировании правового блока следует исходить из того, что на законодательном уровне закреплено понятие управление риском, но не прописано

определение «система оценки и управления рисками». В ст.1 Закона Украины «Об объектах повышенной безопасности» от 18.01.2001 г. № 2245 **управление риском** трактуется как процесс принятия решений и осуществление мероприятий, направленных на обеспечение минимально возможного риска. В свою очередь в Постановлении Кабинета Министров «Об идентификации и декларирования безопасности объектов повышенной опасности» от 11.07.2002 г. № 956 четко прописаны нормативы пороговых масс опасных веществ, по которым данные объекты можно идентифицировать как объекты повышенной опасности.

Процесс оценки профессионального риска защиты персонала от несчастных случаев и профессиональных заболеваний на рабочем месте в СУРУП может быть представлена следующим образом:

- идентификация опасностей (выявление вредных и опасных факторов рабочей среды и трудового процесса);
- определение возможных причин, приводящих к нежелательным событиям;
- оценка риска (вероятность осуществления риска, определение масштаба последствий нежелательного события с учётом возможной тяжести инцидента и вреда здоровью человека, вывод о приемлемости или неприемлемости риска);
- выбор и оценка средств защиты от каждого вида опасности;
- оценка остаточного риска после внедрения системы защиты;
- оценка системы защиты жизни и здоровья персонала в целом в соответствии с классом условий труда.

Таким образом, в вышеприведенной иерархии приоритет отдан техническим и инженерным мероприятиям. При принятии решений о том, какие мероприятия контроля есть наиболее действенными, важно также учитывать указания производителя. Износ основных фондов, недостаточное внедрение новых технологий, несоблюдение охраны труда и техники безопасности на рабочих местах, низкая квалификация работников, несовершенство законодательства и нормативно-правовых актов приводит к увеличению рисков на угольных предприятиях.

Обеспечение безопасных условий труда может быть достигнуто за счет разработки специальных законодательных актов, стандартов, которые регламентируют правила и мероприятия, направленные на предупреждение аварийных ситуаций и несчастных случаев на угольных шахтах. Эти обстоятельства указывают на необходимость разработки в угольной промышленности отраслевых стандартов и технологических регламентов системы

управления рисками, направленных на предупреждение возникновения аварий и промышленного травматизма на угольных предприятиях Украины.

Управление рисками для предупреждения возможного возникновения аварий и, как следствие, наступления промышленного травматизма на основе учета статистических данных частоты травматизма и аварийности, позволит:

- снизить уровень опасности промышленных объектов угольной отрасли в принятии проектных технологических решений;

- составить вывод экспертными комиссиями при расследовании несчастных случаев и аварий после ознакомления с необходимыми материалами, обследованием места, где произошел несчастный случай, проведения лабораторных исследований, испытаний, технических расчетов, экспертизы, в котором будут изложены:

- действительные обстоятельства, установлены причины несчастного случая;

- допущенные нарушения требований нормативно-правовых актов по охране труда;

- предложены мероприятия по предотвращению подобных несчастных случаев;

- выяснить обстоятельства и установить причины наступления несчастного случая комиссиями предприятий и спецкомиссиями при расследовании несчастных случаев и аварий;

- определить соответствие условий труда и их безопасности требованиям законодательства об охране труда Украины;

- установить лиц, которые допустили нарушения требований законодательства об охране труда, а также разработать мероприятия по предотвращению подобных несчастных случаев.

На основе управления рисками возможного возникновения аварий и их последствий необходимо разрабатывать мероприятия безопасного ведения технологических процессов.

Проблема снижения уровня опасности производства в рамках формирования эффективной политики безопасности Украины, на наш взгляд, может быть решена путем внесения дополнений управления рисками возможного возникновения аварий и их последствий:

- в принятый Закон Украины «Об объектах повышенной опасности» от 18.01.2001 г. №2245-111;

- постановление Кабинета Министров Украины от 11.07.2002 г. № 956 «Про идентификацию и декларирования опасности объектов повышенной опасности»;
разработке отраслевого стандарта «Система управления рисками угледобывающих предприятий».

- разработки технологических регламентов, учитывающих:

- систему учета аварийности в разрезе участков шахт с фиксацией всех аварий за сутки и ежемесячно, обобщением данных с разработкой мероприятий по их недопущению;

- организационно-технических мероприятий по улучшению организации проведения планово-предупредительных ремонтных работ горношахтного оборудования;

- планирование ремонтных работ после проведения ремонтно-подготовительной смены с корректировкой и дополнениями на основе анализа работы предприятия за сутки;

- обеспечение комплексно-механизированных лав необходимыми запасными частями, инструментами, с оптимальным резервом узлов, запчастей, комплектующих изделий и материалов, необходимых для проведения планово-предупредительных ремонтных работ, выполнение техническим персоналом установленных режимов эксплуатации горношахтного оборудования, его своевременного технического обслуживания с соблюдением установленных циклов и периодичности технического обслуживания.

- эффективное выполнение ремонтных работ, проводимых на стационарном и общешахтном оборудовании за счет тщательной подготовки, совершенствования проектов и технологических паспортов.

Представленные направления совершенствования правового блока СУРУП позволят повысить обоснованность и адекватность принимаемых решений, направленных на предотвращение рисков в деятельности угледобывающих предприятий, что в свою очередь создаст предпосылки повышения энергобезопасности отрасли и страны в целом.

*Віхрова Ірина Олександрівна,
кандидат юридичних наук,
доцент Міжрегіональної Академії управління персоналом,
м. Київ*

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ОЦІНОЧНИХ САНКЦІЙ ЯК УМОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Відповідальність (санкції) у господарських відносинах в енергетичній сфері є важливою умовою утвердження тут суспільного господарського порядку, укріплення правових засад господарювання, підвищення на цій основі ефективності виробництва та енергетичної безпеки держави. Адже така безпека певною мірою залежить від стану законності і правопорядку в названій сфері, а господарсько-правова відповідальність об'єктивно виступає як засіб охоронного та стимулюючого впливу, спрямований на забезпечення дотримання законодавства і договірної дисципліни. Відповідальність (санкції) сприяє виявленню та усуненню порушень і збоїв у процесі здійснення господарської діяльності, сприяє нормальному ходу цього процесу, його оптимізації і збалансуванню шляхом впливу на економічні інтереси учасників, які порушують встановлені правила та договірні зобов'язання.

Сказане повною мірою стосується і тих видів господарських санкцій, які в теорії господарського права отримали назву оціночних (планово-госпрозрахункових). Оціночні санкції являють собою заходи впливу (міри відповідальності) щодо суб'єкта господарювання, які застосовуються за окремими або загальними результатами його господарської діяльності у зв'язку з оцінкою цих результатів самим цим суб'єктом, а також його вищестоящим або іншим уповноваженим органом при підведенні підсумків роботи такого суб'єкта. Відповідальність у формі зазнавання негативних наслідків застосування оціночних санкцій виступає як відповідальність за загальні незадовільні підсумки роботи у звітному періоді, як відповідальність за результати діяльності в цілому. Найчастіше вона може мати вираз у формах зниження нормативів формування заохочувальних фондів (фонду розвитку виробництва, фонду споживання (оплати праці) та інших фондів аналогічного призначення), зниження абсолютних розмірів вказаних фондів або в інших подібних формах. Крім того однією з форм застосування оціночних санкцій є визнання суб'єкта господарювання банкрутом, яке здійснюється уповноваженим державним органом (господарським судом) за результатами оцінки загальних підсумків роботи такого суб'єкта. Оціночні санкції в

сучасних ринкових умовах мають значення насамперед в аспекті розвитку відносин публічної власності, оскільки застосовуються переважно у сфері господарського використання такої власності – у діяльності державних і комунальних підприємств, їх структурних підрозділів, а також інших суб'єктів господарювання, у яких створюються названі заохочувальні фонди [1].

Отже, оціночні санкції реально застосовуються у практиці господарської діяльності, а в найбільш значній і вагомій своїй частині знайшли законодавче закріплення – у вигляді визнання суб'єкта господарювання банкрутом. Проте питання про таку відповідальність у законодавстві не можна вважати врегульованим належним чином. Зазначена відповідальність, як уявляється, потребує адекватного і повного відображення у Господарському кодексі (далі – ГК) України.

Не претендуючи на безспірність вважається актуальним вказану відповідальність відобразити у названому Кодексі приблизно у такий спосіб.

По-перше, частину 2 ст. 217 ГК України, яка містить перелік видів господарських санкцій, доповнити словосполученням «оціночні санкції».

По-друге, доповнити Кодекс главою 26-1 такого змісту:

«Глава 26-1

ОЦІНОЧНІ САНКЦІЇ

Стаття 237-1. Оціночні санкції

1. Оціночними санкціями у цьому Кодексі визнаються господарські санкції у вигляді заходів впливу, що застосовуються до учасника господарських відносин чи його структурного підрозділу за окремими або загальними результатами господарської діяльності цього учасника (структурного підрозділу) у зв'язку з оцінкою таких результатів самим цим учасником, органом, до сфери управління якого він належить, або іншим уповноваженим органом при підведенні підсумків роботи цього учасника (структурного підрозділу).

2. Оціночні санкції встановлюються законодавчими актами, актами органів державної влади та органів місцевого самоврядування стосовно учасників господарських відносин, які належать до сфери управління цих органів, учасниками господарських відносин стосовно їх структурних підрозділів.

3. Оціночні санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта та незалежно від застосування до нього інших господарських санкцій.

Стаття 237-2. Види оціночних санкцій

1. Видами оціночних санкцій є:

1) зниження нормативів формування заохочувальних фондів (фонду розвитку виробництва, фонду споживання (оплати праці) та інших фондів аналогічного призначення);

2) зниження абсолютних розмірів заохочувальних фондів, вказаних у пункті 1 частини 1 цієї статті;

3) інші види заходів впливу, що застосовуються до учасника господарських відносин чи його структурного підрозділу за окремими або загальними результатами господарської діяльності цього учасника (структурного підрозділу).

2. Спеціальним видом оціночних санкцій є визнання суб'єкта господарювання банкрутом, яке здійснюється господарським судом за результатами оцінки загальних підсумків господарської діяльності такого суб'єкта згідно з главою 23 цього Кодексу.».

На завершення вважається доречним ще раз підкреслити, що господарсько-правова відповідальність у формі зазнавання негативних наслідків застосування оціночних санкцій потребує подальшого ґрунтовного дослідження як у загальнотеоретичному, так і в прикладному плані, у тому числі стосовно енергетичної сфери як необхідна умова укріплення тут суспільного господарського порядку, утвердження правових засад господарювання, підвищення на цій основі ефективності виробництва та енергетичної безпеки держави.

Література

1. Віхрова І.О. Оціночні санкції в аспекті розвитку відносин публічної власності / І.О. Віхрова // *Економіко-правові дослідження в XXI столітті: актуальні питання розвитку відносин публічної власності: матеріали Тринадцятої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (г. Донецьк, 24–31 березня 2014 р.)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hozpravo.com.ua/conferences/uchastnik/index.php?ELEMENT_ID=743.

Градобоєва Єлизавета Сергіївна,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту економіко-правових
досліджень НАН України,
м. Київ

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА МІСТ УКРАЇНИ

Очевидно, що від стабільності функціонування енергосистеми у визначальній мірі залежать розвиток виробництва і життєздатність соціальної сфери, отже, забезпечення енергетичної безпеки і енергетичної ефективності країни по праву відноситься до найбільш актуальних і важливих завдань економіки держави. Особливої гостроти зазначені питання набувають в умовах підписання Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода).

Так, у п. (і) ст. 338 гл. 1 Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди регламентовано сприяння енергоефективності та енергозбереженню, у т.ч. шляхом формування політики щодо енергоефективності та структури права і нормативно-правової бази з метою досягнення значного прогресу відповідно до стандартів ЄС, зокрема ефективну генерацію, виробництво, транспортування, розподіл та використання енергії на основі функціонування ринкових механізмів [1]. При цьому країнами ЄС ухвалено нову енергетичну політику до 2030 р. Зокрема, Європейська рада схвалила Угоду по клімату та енергії для Європи в період 2020–2030 рр., яка містить пункти щодо підвищення енергетичної безпеки, зниження рівня залежності у сфері енергетики (передусім, це стосується російських поставок газу), розвитку відновлюваних джерел енергії, зменшення викидів парникових газів в атмосферу, збільшення енергоефективності на 27% до 2030 р. тощо.

Загалом потенціал енергоефективності будь-якої країни можна поділити на дві складові: заходи у промисловості та заходи у комунальній сфері. В свою чергу, *заходи з підвищення енергоефективності* в житлово-комунальному господарстві (далі – ЖКГ) складаються із *економіко-правових важелів* (в першу чергу, мається на увазі цінове (тарифне) регулювання) та *організаційних і технологічних заходів*. При цьому світова практика та дослідження українських вчених доводять, що

житлово-комунальна галузь має найвищий потенціал підвищення енергоефективності. Це пов'язано, насамперед, з тим, що фінансування галузі здійснюється за залишковим принципом, при дефіциті бюджету коштів вистачає лише на поточні видатки, без капітальних вкладень [2, с. 7]. Як наслідок, – в даний час, як і протягом багатьох років поспіль, ЖКГ переважної більшості міст України демонструє збитковість функціонування. Так, у системах комунальної енергетики існують величезні втрати, які становлять 22% при виробництві, 25% при транспортуванні та 30% при споживанні тепла. Отже, сукупні втрати досягають 80%. Загалом по Україні в 2013 р. експлуатувалось 35 402 котельні сумарною потужністю 114 033,1 Гкал/год., з яких на твердому паливі працювало 9 865 котелень, на рідкому паливі – 326, на газу – 24 462 [3]. Протяжність теплових мереж у двотрубному обчисленні у цілому по Україні становить 31 314,1 км (за рахунок схем оптимізації централізованого опалення та децентралізації протяжність теплових мереж зменшилася на 1114,7 км (у двотрубному обчисленні) або на 3%), з них ветхих та аварійних – 5952,6 км (19%). У 2013 р. на альтернативні види палива переведено 435 котелень, що складає 1,2% від загальної кількості котелень. Загальна кількість котелень, що працюють на альтернативних видах палива, склала станом на 2013 р. 2 536 од. При цьому витрати умовного палива на відпуск теплової енергії у 2013 р. становили 15 094,7 тис. тонн. Втрати теплової енергії в інженерних мережах за 2013 р. зафіксовано в обсязі 13,2 млн Гкал, що складає 14,85 % від загальної кількості реалізованої теплової енергії. При цьому слід наголосити на тому, що щороку дорожчає газ, вартість якого є основною складовою тарифів на тепlopостачання, та ще раз підкреслює своєчасність і гостроту проблематики забезпечення енергоефективності у житлово-комунальній сфері.

Жвавий науковий інтерес дослідників, а також багатоваріантність точок зору щодо напрямів реформування ЖКГ, особливостей ціноутворення на продукцію (послуги) підприємств галузі з метою реалізації завдань забезпечення підвищення її енергетичної ефективності підтверджує актуальність, значимість і серйозність досліджуваної проблематики.

Отже, метою дослідження є аналіз сучасного стану і проблем енергозбереження та енергетичної ефективності ЖКГ міст України, а також визначення передумов і основних напрямів забезпечення її підвищення.

Як свідчить аналіз наукових джерел [4 – 7], а також оцінка практичного досвіду впровадження політики енергоефективності у комунальній сфері окремих

міст України [8 – 9], найбільш гострими *проблемами*, що призводять до високої енерговитратності та перешкоджають успішної реалізації заходів із *забезпечення енергетичної ефективності у ЖКГ*, в даний час є:

- високий відсоток зношеності комунальної інфраструктури та в цілому основних фондів, використання застарілих технологій; незадовільний технічний стан зовнішніх мереж і об'єктів тепло-, водопостачання і водовідведення (зокрема, втрати тепла через неякісну ізоляцію трубопроводів та пошкодження труб в деяких випадках становлять 15%–25% від відпущеної теплової енергії проти 13%, які передбачені затвердженими нормами);

- моральна та технічна зношеність основних енергетичних фондів та будівельних конструкцій;

- вичерпані допустимі терміни експлуатації енергогенеруючого обладнання (в багатьох містах перевищує 20 років та потребує суттєвої модернізації), більшість котелень працюють з низьким коефіцієнтом корисної дії (менше 80%); на котлах встановлені застарілі запальвальні пристрої і автоматика, що не дає можливості економити енергоресурси, що призводить до значної (від 10% до 50% в залежності від міста) перевитрати газу порівняно із сучасними котлами, а також до додаткового забруднення атмосфери;

- незадовільний рівень теплоізоляції будівель житлового фонду та бюджетних установ (вік значної кількості житлових будинків, що були побудовані без урахування перспектив енергозбереження, сягнув 40–50 років);

- неповне виконання підприємствами ЖКГ міст України запланованих заходів програм економічного і соціального розвитку, а також заходів з фінансового оздоровлення, енергозберігаючих, інвестиційних, інноваційних проектів, у зв'язку із значними обсягами дебіторської заборгованості відсутні кошти на модернізацію і оновлення фондів, здійснення поточних і капітальних ремонтів основного обладнання, що, в свою чергу, обумовлює значні втрати тепла, втечі води в мережах при транспортуванні, збільшення технологічних витрат питної води та врешті призводить до збільшення собівартості наданих послуг;

- інноваційні розробки у сфері життєзабезпечення, в т.ч. із забезпечення енергозбереження й підвищення енергоефективності, не мають масового впровадження і достатнього фінансування;

- недосконалість системи державного регулювання природних монополій, відсутність дієвих важелів впливу держави на суб'єктів ринку житлово-комунальних послуг;

- відсутність до цього часу ефективного власника житла та дефіцит фінансових коштів і, внаслідок цього, – уповільнена динаміка реалізації заходів із термомодернізації та підвищення енергоефективності будівель;

- недосконалість існуючої законодавчої та нормативно-правової бази, що регламентує відносини в ЖКГ, зокрема в частині обслуговування, утримання та управління житловим фондом, регулювання особливостей прав власності в багатоквартирному житловому будинку, в тому числі відсутність прозорих та якісних механізмів інвестування у багатоквартирні будинки, невизначеність ролі держави у цьому процесі (зокрема, недосконалість діючих механізмів державної допомоги, часткової компенсації витрат мешканців на підвищення енергоефективності житла).

При цьому *основні шляхи підвищення потенціалу енергоефективності у ЖКГ міст України можна укрупнено згрупувати у:*

I. Економіко-правові заходи, включаючи:

1.1. Подальше вдосконалення системи тарифного регулювання енергетичних ринків із дотриманням вимог директив ЄС, якими регламентуються спільні правила внутрішнього ринку електроенергії (№ 2003/54/ЄС) [10] та газу (№ 2003/55/ЄС) [11], і відповідну оптимізацію тарифної політики підприємств, що надають послуги тепло-, водопостачання, водовідведення.

Узагальнюючи нормативні положення та вимоги перелічених директив щодо тарифоутворення, тарифорегулювання, тарифної системи, можна виділити декілька базових принципів регулювання енергетичних ринків ЄС і Енергетичного співтовариства:

- недискримінаційний доступ до користування інфраструктурними мережами здійснюється на основі прозорої тарифної системи, що відшкодовує всі економічно обґрунтовані витрати;

- прозорість, публічність і зрозумілість тарифної системи є основою для економічної стабільності галузі, що дозволяє отримувати додаткову інформацію для прийняття рішень про стратегічне інвестування в розвиток енергетичних потужностей та забезпечує публічно-суспільне усвідомлення і сприйняття діяльності природних монополій;

- заборона будь-якого перехресного субсидіювання та надання можливостей певного державного втручання для задоволення окремих важливих потреб суспільства в межах, що не завдають шкоди іншим учасникам ринку;

- незалежність регуляторного органу, що є запорукою створення об'єктивних і прозорих правил гри на ринку. Крім функцій безпосередньо регулювання ці органи проводять обов'язковий регулярний моніторинг діяльності енергетичних підприємств з відповідним інформаційним висвітленням, а також прогнозують потреби економіки і суспільства в цілому щодо споживання енергетичних ресурсів у довгостроковій перспективі, що є основою для визначення векторів подальшого розвитку галузі.

Отже, прозора модель тарифної системи, яка відповідає переліченим умовам та положенням відповідних директив ЄС [10 – 11], забезпечуватиме розбудову достатніх енергетичних потужностей, їх якісну і збалансовану роботу, сталість розвитку в довгостроковій перспективі, слугує базою регулювання енергетичних ринків країн ЄС, набутий позитивний досвід яких міг би бути доцільним для використання в Україні. Так, зокрема, в Україні в даний час використовується модель ціноутворення «витрати плюс» у поєднанні з регулюванням норми прибутку, що передбачає повернення операційних витрат виробництва плюс витрати на залучення капіталу. При цьому регулюванню підлягають механізми нарахування витрат. Аналіз досвіду тарифоутворення європейських країн дозволяє стверджувати, що більшість з них віддають перевагу більш сучаснішій моделі тарифоутворення, яка ґрунтується на регулюванні цінових обмежувачів (так звана модель «RPI-X фактора»), що фактично базується на принципах урахування витрат моделі регулювання прибутку та надає регуляторному органу можливість встановити мінімальну ціну на певний строк. Протягом цього строку підприємство прагне до максимізації прибутку за рахунок впровадження ефективних технологій і, відповідно, зменшення операційних витрат. У Великобританії, Нідерландах і Швеції успішно застосовується модель порівняльної конкуренції, яка представляє собою варіант дещо «удосконаленої» попередньої моделі тарифоутворення шляхом фіксування ціни не лише на основі обґрунтованих витрат, а й у порівняльному аналізі з іншими схожими сферами діяльності підприємств [4, с. 89–90].

При цьому слід враховувати той факт, що при застосуванні будь-якої з перелічених моделей ціноутворення як кінцева ціна енергетичних ресурсів, так і, відповідно, тарифи на житлово-комунальні послуги, матимуть в динаміці стійку

тенденцію політично непопулярного збільшення для всіх категорій споживачів, яке обумовлене, з одного боку цілком об'єктивним чинником світової тенденції щорічного зростання вартості паливно-енергетичних ресурсів, в з іншого, – тим, що в Україні протягом багатьох років поспіль діяли регуляторно занижені тарифи інфраструктурної мережі та на послуги, що надаються підприємствами сфери життєзабезпечення. Отже, з переходом на ринкові принципи розрахунку витрат із дотриманням вимог та положень щодо ціноутворення та цінорегулювання, що встановлюються законодавством ЄС, їх питома вага в кінцевій ціні споживання природно зростатиме.

Таким чином, впровадження механізмів тарифоутворення з прозорою структурою складових елементів, перехід на принцип покриття економічно обґрунтованих витрат і застосування диференційованої тарифної шкали за методом, використовуваним безпосередньо на європейському ринку, що забезпечуватиме заохочення розробки та встановлення тарифів на енергоресурси та послуги, які б сприяли енергоефективності, а не, навпаки, – стимулюванню зростання попиту на енергетичні ресурси, а також поступове уникнення явного та прихованого перехресного субсидіювання в галузі, донині існуючого в Україні, дозволить досягти кінцевої мети реформування енергетичної галузі та ЖКГ в рамках положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

1.2. Запровадження комерційного обліку теплової енергії, води та водовідведення у сфері комунальних послуг для всіх категорій споживачів, що забезпечить раціональне використання і збереження цих ресурсів, дозволить ліквідувати їх нераціональні втрати, і, таким чином, сприятиме зменшенню негативного впливу на економіку України від значного зростання цін на імпортований природний газ, підвищенню рівня енергетичної безпеки держави.

1.3. Реалізацію механізмів державно-приватного партнерства в інфраструктурному забезпеченні ЖКГ міст України.

Оскільки більшість проектів модернізації житлового фонду і комунальної інфраструктури потенційно є комерційно вигідними, інвестиційно привабливим як для іноземних, так і для вітчизняних інвесторів, вкрай необхідним у існуючих в комунальному секторі економіки України умовах є створення підґрунтя для притоку приватних інвестицій в ЖКГ. У зв'язку з цим необхідною є розробка механізмів державної підтримки і залучення позикових коштів на відновлення, модернізацію та розвиток комунальної інфраструктури на основі сучасних технологій і матеріалів, упровадження сучасних будівельних стандартів з

енергозбереження та забезпечення контролю за дотриманням їх вимог. Проблема стимулювання притоку інвестицій у відновлення та модернізацію житлово-комунальної інфраструктури вимагає удосконалення нормативно-правової площини та організаційно-управлінського забезпечення для реалізації механізмів державно-приватного партнерства в ЖКГ. При цьому велика роль у реалізації цих заходів може належати профільним науково-дослідним установам, які, ґрунтуючись на відповідному всебічному економічному аналізі та соціологічних дослідженнях, а також моніторингу стану ЖКГ міст України, розроблятимуть можливі перспективні варіанти його організації, забезпечуючи, зокрема, реалізацію механізмів державно-приватного партнерства в ЖКГ науковими розробками і висококваліфікованими фахівцями.

Крім того, оскільки реалізація механізмів державно-приватного партнерства у сфері життєзабезпечення – досить специфічне питання, зокрема в частині меж допущення розвитку відповідних процесів та їх впливу на енергетичну та в цілому національну безпеку держави, в літературі не стихають спори щодо ставлення науковців та фахівців-практиків, представників влади та бізнесових структур до використання державно-приватного партнерства в інфраструктурному забезпеченні комунального господарства (думки коливаються від схвалення принципів такого співробітництва до різко негативного ставлення) [12 – 14]. У зв'язку з цим Кабінету Міністрів України доцільно розробити систему державного довгострокового фінансового планування в системі державно-приватного партнерства у ЖКГ; розробити та впровадити моніторинг ефективності реалізації відповідних проектів.

II. Організаційно-технологічні заходи, включаючи:

2.1. Зменшення існуючих втрат в системі тепло-, водопостачання.

Даний напрям обумовлює необхідність впровадження енергоефективної реконструкції житлового фонду, енергозберігаючих технологій при ремонті внутрішньобудинкових систем тепло-, водопостачання, конструктивів будівель. Що стосується термомодернізації та підвищення енергоефективності житлового фонду України, необхідним є прийняття розроблених Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України відповідних законопроектів (зокрема, «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» від 11.08.2014 р. № 4463а), «Про житлово-комунальні послуги» від 29.08.2014 р. № 4563а), «Про енергетичну ефективність будівель» тощо), та підготовка низки підзаконних актів на виконання останніх.

2.2. Зменшення існуючих втрат тепла, втеч води при транспортуванні, мінімізація/ліквідація витоків теплоносія.

Підвищення надійності і якості теплопостачання вимагають проведення робіт із заміни фізично і морально застарілого генеруючого устаткування, оптимізацію їх роботи, прокладки нових сучасних типів трубопроводів з попередньою теплоізоляцією, використання нового устаткування і енергоефективних технологій, в т.ч. застосування вискоелективних теплообмінників, теплонасосних і когенераційних установок. Щодо наднормативних втрат води в мережах при транспортуванні до кінцевого споживача, то для усунення цієї проблеми необхідною є повна реконструкція мереж і споруд із зміною схем водопостачання, заміною діаметрів та протяжності мереж, зміною потужностей, які в багатьох містах України фактично використовуватимуться лише на 50%.

2.3. Продовження впровадження енергозберігаючих заходів, які дозволяють економити енергоресурси.

До цього, зокрема, закликав перший заступник Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України В. Кістіон на селекторній нараді з центральними органами виконавчої влади, обласними та Київською міською державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування і теплопостачальними підприємствами України з питань забезпечення сталого проходження опалювального сезону 2014–2015 рр. та скорочення споживання природного газу теплопостачальними підприємствами на 30%, у зв'язку з чим представникам регіонів було запропоновано переглянути обласні Плани зі зменшення споживання природного газу теплопостачальними підприємствами, та, в разі необхідності, внести корективи і забезпечити дотримання лімітів споживання газу протягом опалювального періоду.

Зокрема, узагальнюючи результати енергоаудиту комунальних підприємств із надання послуг теплопостачання низки міст України, можна виділити такі основні заходи, реалізація яких дозволить досягти скорочення питомих витрат палива на виробництво теплової енергії, значної економії енергоресурсів і зниження собівартості вироблюваної теплової енергії при забезпеченні споживачів послугами теплопостачання належної якості:

1. Зменшення споживання електроенергії об'єктами теплопостачання підприємств: установка перетворювачів частоти на електродвигунах із змінним навантаженням; оновлення застарілих проектних рішень з устаткування котелень

насосними групами з метою заміни на менш енергоємне сучасне устаткування. Введення в експлуатацію високоефективного теплогенеруючого устаткування забезпечує скорочення витрат палива і, як наслідок, зниження собівартості теплової енергії і зменшення кількості викидів парникових газів від джерел тепlopостачання.

2. Зниження використання природного газу об'єктами підприємств за рахунок: впровадження установок утилізації тепла виходячих газів, що дозволить скоротити споживання палива котлами продуктивністю до 58 МВт; використання пінополіуретанової теплової ізоляції на теплових мережах, яка мінімізує втрати тепла, і прокладка передізольованих трубопроводів. Зниження втрат тепла в теплових мережах при транспортуванні теплової енергії завдяки реалізації даного заходу призводить до зменшення використання природного газу для реалізації тепла споживачам. Так, на 1000 п.м трубопроводів діаметром 100 мм досягається скорочення споживання природного газу до 31 тис. м³ в рік, залежно від температури зовнішнього повітря і, як наслідок, – збільшується відпустка теплової енергії.

3 Автоматизація і диспетчеризація, в т.ч.:

- встановлення приладів обліку виробленої і реалізованої теплової енергії, впровадження комплексної системи обліку паливно-енергетичних ресурсів, паспортизація основного і допоміжного устаткування, теплових мереж;

- автоматизація і диспетчеризація процесів виробництва теплової енергії, з установкою приладів обліку відпущеної теплової енергії на джерелах тепlopостачання, що дозволить регулювати і контролювати обсяги відпустки теплової енергії в режимі реального часу.

Для забезпечення системного підходу до завдання забезпечення енергетичної безпеки держави, підвищення її енергоефективності, зокрема шляхом вирішення питання скорочення споживання природного газу Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України спільно з Інститутом технічної теплофізики розроблено Програму модернізації систем тепlopостачання України на 2014–2015 рр. (далі – Програма), яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 р. № 948 [15]. Реалізація заходів Програми, які враховують регіональний аспект та дозволяють змінити формат сфери тепlopостачання на енергоефективний, спрямований на запровадження новітніх технологій та використання всього спектру можливих енергоносіїв для виробництва теплової енергії, забезпечить зменшення

на 49,6% базового обсягу споживання природного газу шляхом його економії (25,4%) та заміщення альтернативними видами палива (24,2%) [3]. При цьому слід зазначити, що для реалізації Програми в Україні існують достатні виробничі потужності за рахунок вітчизняних виробників, а в якості альтернативного палива буде використовуватися вітчизняне вугілля, торф, відходи деревини тощо.

З метою координації заходів щодо технічного переоснащення об'єктів теплоенергетики Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України запроваджено щоквартальний моніторинг стану виконання у 2014 р. регіональних програм модернізації систем тепlopостачання. Так, згідно з даними місцевих органів виконавчої влади станом на 01.11.2014 р. рівень оснащення приладами обліку відпуску теплової енергії по Україні у порівнянні з минулим періодом не змінився та становить 98,6%. Стовідсоткового рівня оснащення приладами обліку відпуску теплової енергії наразі досягнуто підприємствами комунальної теплоенергетики у 20 регіонах України. Разом з тим незавершеним процес оснащення котелень приладами обліку відпуску теплової енергії залишається в Одеській (90,2%), Запорізькій (93,4%), Луганській (96,2%), Донецькій (96,9%) областях та в місті Києві (97,7%) [3].

Оскільки проекти у сфері тепlopостачання – самоокупні, пріоритетною є робота по залученню ресурсів міжнародних фінансових установ. Окремі кроки в цьому напрямі вже зроблено. Так, Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України спільно з муніципалітетами напрацьовано певний досвід залучення кредитних ресурсів у сферу тепlopостачання з різними фінансовими установами, зокрема це Світовий банк (понад 4 млрд грн), Демо Україна (НЕФКО) (160 млн грн) [3]. В той же час ЖКГ в цілому та підприємства галузі, зокрема, потребують подальших стратегічних кроків Уряду, включаючи законодавчі ініціативи, спрямовані на стимулювання підвищення ефективності діяльності господарюючих суб'єктів сфери життєзабезпечення, покращення їх технічного та фінансового стану, забезпечення ресурсами, необхідними для обслуговування та відновлення технічної інфраструктури і підвищення інвестиційної привабливості, стимулювання енергозбереження. При цьому необхідно констатувати, що Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України вживає вичерпних заходів щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері технічного переоснащення галузі, запровадження енергоефективних технологій та обладнання на основі широкого застосування вітчизняних і закордонних науково-

технічних досягнень, раціонального використання матеріальних та енергетичних ресурсів. Зокрема, щодо систем теплопостачання на законодавчому рівні визначено, що одним з основних напрямів їх розвитку є розроблення та реалізація схем теплопостачання на основі оптимального поєднання централізованих та автономних систем теплопостачання. Отже, наразі готуються до подання на розгляд Уряду проекти Законів України щодо:

- переходу до стимулюючих методів регулювання суб'єктів господарювання при виробництві теплової енергії;
- удосконалення економічного механізму енергозбереження, спрямованого на стимулювання раціонального використання енергоносіїв підприємствами;
- упорядкування відносин у сфері теплопостачання, зокрема встановлення відповідальності споживачів за самовільне користування тепловою енергією та самовільне від'єднання від систем централізованого опалення;
- обов'язкової наявності схем теплопостачання населених пунктів, виключно на підставі яких може здійснюватися будівництво та технічне переоснащення об'єктів теплоенергетики;
- визначення регламентованої території теплопостачання, в межах якої може діяти тільки конкретна система теплопостачання (централізована, автономна чи індивідуальна).

При цьому слід зазначити, що на заходи з реалізації цих завдань, як і в цілому на забезпечення підвищення енергоефективності в комунальному секторі економіки, потрібні чималі кошти у поєднанні з їх ефективним використанням.

Резюмуючи вищенаведене, слід констатувати, що підвищення енергетичної ефективності ЖКГ міст України – виклик сучасності, оскільки енергоефективність – це інструмент який дозволить в середньо- і довгостроковій перспективі одночасно досягти дотримання й оптимізації інтересів:

- *держави, органів державної влади й управління*, пов'язаних із підвищенням енергетичної безпеки України, зменшенням шкідливої екологічної дії унаслідок використання енергоресурсів та в цілому із забезпеченням цілей енергетичної політики держави і виконань умов та положень Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони;

- *органів місцевого самоврядування*, пов'язаних з відсутністю соціальної напруженості завдяки безперебійному і якісному забезпеченню населення житлово-комунальними послугами;

- *суб'єктів господарювання в ЖКГ, пов'язаних з відсутністю збоїв в роботі підприємств сфери життєзабезпечення, зменшенням витрат і, відповідно, собівартості надання послуг, скорочення втрат тепла в мережах та втеч води, завдяки впровадженню енергоефективних технологій, що в сукупності дозволить досягти рентабельності комунальних послуг, підвищити конкурентоспроможність і ефективність діяльності підприємств, сприятиме припливу інвестицій в ЖКГ міст України;*

- *споживачів послуг (населення, підприємств, бюджетних організацій), пов'язаних зі стабільним і безперебійним забезпеченням всіх груп споживачів послугами підприємств ЖКГ, поліпшенням їх якості та виключенням із структури тарифу на послуги непродуктивних втрат та витрат енергоресурсів тощо.*

При цьому перспективи подальших досліджень полягають у пошуку напрямів вдосконалення моделі тарифоутворення, використовуваних в ЖКГ та суміжних галузях (зокрема, тарифного регулювання енергетичних ринків), з урахуванням відповідних вимог європейських директив, спираючись на позитивний досвід розвинених країн в цієї сфері, а також з використанням методів економіко-математичного моделювання й прогнозування їх застосування в сучасних реаліях українського енергетичного ринку.

Література

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифіковано із заявою Законом від 16.09.2014 р. № 1678-VII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Том 1. – Ст. 2125.

2. Булгакова М. Енергозбереження в Україні : правові аспекти і практична реалізація : Посібник для місцевих органів влади / М. Булгакова, М. Приступа. – Рівне: видавець О.Зень, 2011. – 48 с.

3. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/index.php?category=tp-stat>.

4. Будниченко Ю. Реформування тарифної політики України на шляху вступу до Енергетичного співтовариства Європи / Ю. Будниченко // Економіка України. – 2010. – № 5. – С. 84–95.

5. Джумагельдієва Г.Д. Правове забезпечення енергозбереження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Г.Д. Джумагельдієва ; Нац. акад. наук України; Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2012. – 32 с.

6. Лагутін В.Д. Пріоритети цінового (тарифного) регулювання природних монополій в Україні / В.Д. Лагутін, Ю.І. Боровик // Економіка України . – 2013. – № 7. – С. 44–58.

7. Турченко Д.З. Ресурсно-функціональний механізм розвитку системи енергетичної безпеки держави: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.03 / Д.К. Турченко; Нац. акад. наук України; Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2009. – 32 с.

8. Запатрина І.В. Жилищно-комунальна інфраструктура : реформи и система их финансового обеспечения / І.В. Запатрина ; НАН України ; Ін-т екон. и прогнозир. – К., 2010. – 336 с.

9. Проблеми впровадження політики енергоефективності та розвитку альтернативної енергетики на Півдні України : аналітична доповідь / О.Є. Калашнікова ; Регіон. філіал нац. ін-ту стратегічн. досліджень у м. Одесі. – Одеса : Фенікс, 2012. – 44 с.

10. Директива 2003/54/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії, яка скасовує Директиву 96/92/ЄС від 26.06.2003 р. // Інформаційний бюлетень НКРЕ. –2005. – № 2.

11. Директива 2003/55/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для внутрішнього ринку природного газу, яка скасовує Директиву 98/30/ЄС від 26.06.2003 р. // Інформаційний бюлетень НКРЕ. – 2005. – № 3.

12. Андрійчук М.Д. Сучасні форми господарювання у житлово-комунальній сфері міста : монограф. / М.Д. Андрійчук, І.В. Заблодська, І.М. Салуквадзе. – Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2011. – 192 с.

13. Бобров Ю.І. Перспективы применения механизма государственно-частного партнерства в Донецком регионе в решении муниципальных проблем (Донецкий регион, Украина) / Ю.І. Бобров // Вестник МАГ: информационно-аналитический журнал Ассоциации «Международная Ассамблея столиц и крупных городов (МАГ)». – 2011. – № 4(32). – С. 42–45.

14. Полуянов В.П. Світова практика державно-приватного партнерства в інфраструктурному забезпеченні комунального господарства / В. П. Полуянов // Економіка України . – 2012. – № 9. – С. 78–88.

15. Про затвердження Програми модернізації систем теплопостачання на 2014 – 2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 р. № 948 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 4. – Ст. 95.

***Руденко Людмила Дмитрівна,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Державного вищого навчального закладу
«Українська академія банківської справи Національного банку України»,
м. Суми*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МАГІСТРАЛЬНИХ ТРУБОПРОВІДІВ

Магістральні трубопроводи є одним з необхідних елементів забезпечення енергетичної безпеки України. Нафто- та газопроводи входять до нафтогазової галузі, Єдиної газотранспортної системи України. Виходячи з того, що повне забезпечення країни природним газом власного видобутку на теперішній час неможливе, особливого значення набуває використання Україною можливостей транзитної держави для підтримання енергетичної стабільності, що вказує на необхідність забезпечення стабільного та надійного функціонування магістральних нафто-, газопроводів та всієї системи магістральних трубопроводів в цілому. Від виконання Україною своїх транзитних зобов'язань щодо газу та нафти у країні Європи залежить її репутація на міжнародному рівні. Обумовлене вказує на необхідність чіткого визначення на законодавчому рівні поняття магістральних трубопроводів.

Незважаючи на наявність спеціального нормативно-правового акта Закону України «Про трубопровідний транспорт», низки інших галузевих законів, слід вказати на недостатньо чітке розмежування на законодавчому рівні магістральних трубопроводів від промислових та розподільчих. До магістральних трубопроводів висуваються більш жорсткі вимоги щодо безпеки експлуатації, охорони, будівництва, ремонту. Вони мають більш важливе господарське значення. Тому визначення таких трубопроводів повинно бути чітким.

Виходячи з викладеного, метою тез є уточнення визначення магістральних трубопроводів, виходячи з їх господарського значення, технологічних особливостей, законодавчих вимог щодо порядку їх експлуатації та будівництва.

Виходячи з проведеного аналізу законодавства, доцільно виділити наступні відмінними ознаками магістральних трубопроводів:

- функціонування як самостійного технологічного комплексу (промислові трубопроводи не є самостійними комплексами, вони є складовою майна окремих підприємств);
- здійснення такими трубопроводами транзитних міждержавних, міжрегіональних поставок продукції (промислові трубопроводи виконують локальні функції збору речовин та газів у межах окремого підприємства, забезпечують потреби тільки окремої господарської організації, не пов'язані технологічно з діючими магістральними трубопроводами);
- проектування і будівництво згідно з державними будівельними нормами щодо магістральних трубопроводів (щодо промислових трубопроводів висовуються менш жорсткі вимоги, для розподільчих трубопроводів затверджені окремі спеціальні технічні нормативи експлуатації та будівництва);
- особливий порядок охорони виходячи з їх стратегічного значення та потенційної небезпеки;
- спеціальні правила введення в експлуатацію та виведення з експлуатації (ця ознака є характерною тільки щодо магістральних нафто-, газопроводів).

Окрім цього, тарифи за транспортування речовин та газів магістральними та розподільчими трубопроводами відмінні, хоча і пов'язані між собою, виходячи з нормативно встановленого механізму ціноутворення у цій галузі.

Аналіз положень Закону України «Про трубопровідний транспорт» та інших спеціальних законів вказує, що наявність всіх перелічених ознак є необхідною тільки щодо магістральних нафто-, газопроводів. Для всіх інших магістральних трубопроводів обов'язковим є тільки критерій проектування та будівництва згідно з державними будівельними нормами щодо магістральних трубопроводів, тобто технічна ознака магістрального трубопровідного транспорту.

Аналіз наукової літератури дозволяє виділити наступні додаткові ознаки: транспортування на великі відстані, функціонування як єдиний технологічний комплекс [1, с. 183], необхідність забезпечення більш великого вантажопотоку у порівнянні з промисловими трубопроводами, супутніх транспортуванню виробничих процесів [2, с. 37, 39], тяжіння до монополізму та інтеграції з

фінансовим капіталом [3, с. 114; 137–138; 4, с. 21] визначаються як притаманні тільки магістральному трубопроводному транспорту.

За відсутністю спеціального нормативно-правового акту у галузі магістральних трубопроводів, російська судова практика виробила поряд з технологічним критерієм ще дві додаткові відмінні ознаки магістральних трубопроводів: технологічна єдність всієї системи магістральних трубопроводів, наявність комерційного вузла обліку.

Проведений аналіз вказує на доцільність закріплення на законодавчому рівні поряд з технічним критерієм додаткових ознак магістральних трубопроводів, а саме: магістральним трубопроводом є технологічний комплекс, що функціонує як єдина система і до якого входить окремий трубопровід з усіма об'єктами і спорудами, зв'язаними з ним єдиним технологічним процесом, або кілька трубопроводів, спроектовані та збудовані згідно з державними будівельними вимогами щодо магістральних трубопроводів, якими здійснюються транзитні, міждержавні, міжрегіональні поставки продуктів транспортування споживачам, підготовлених відповідно до вимог для транспортування від комерційного вузла обліку, пункту приймання продукції до пункту її передачі, технологічного зберігання або перевалки на інший вид транспорту.

Таким чином, проведений аналіз вказує на недосконалість законодавчого визначення магістральних трубопроводів. Закон України «Про трубопровідний транспорт» визначає як обов'язковий тільки технічний критерій магістрального трубопроводного транспорту (проекування та будівництво згідно з державними будівельними вимогами щодо магістральних трубопроводів), що створює небезпеку будівництва суб'єктами господарювання приватних та комунальних магістральних трубопроводів при необов'язковому виконанні ліцензійних вимог щодо транспортування окремих речовин та газів такими трубопроводами, оскільки вони можуть обслуговувати внутрішні потреби окремого суб'єкта господарювання і не бути технологічно пов'язаними з діючою системою державних магістральних трубопроводів. Тому доцільно у Законі України «Про трубопровідний транспорт» закріпити наступне визначення магістральних трубопроводів: магістральним трубопроводом є технологічний комплекс, що функціонує як єдина система і до якого входить окремий трубопровід з усіма об'єктами і спорудами, зв'язаними з ним єдиним технологічним процесом, або кілька трубопроводів, спроектованих та збудованих згідно з державними будівельними вимогами щодо магістральних трубопроводів, якими здійснюються транзитні, міждержавні, міжрегіональні

поставки продуктів транспортування споживачам, підготовлених відповідно до вимог для транспортування від комерційного вузла обліку, пункту приймання продукції до пункту її передачі, технологічного зберігання або перевалки на інший вид транспорту.

Література

1. Тарасов М.А. Транспортное право. – Ростов: Изд. Ростовского университета, 1968. – 236 с.
2. Садиков О.Н. Правовые вопросы газоснабжения. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1961. – 187 с.
3. Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Деревянко Богдан Володимирович. – Донецьк, 2004. – 227 с.
4. Деревянко Б. Щодо необхідності створення промислово-фінансових груп (економіко-правові аспекти) / Б. Деревянко // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 5. – С. 20–23.

Кавыршина Виктория Алексеевна,
*кандидат экономических наук,
старший научный сотрудник,
Институт экономико-правовых
исследований НАН Украины,
г. Киев*

ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЕ В КОММУНАЛЬНОМ ХОЗЯЙСТВЕ

На современном этапе социально-экономического развития многие страны прилагают усилия к тому, чтобы снизить потребление энергоресурсов. Для поддержания конкурентоспособности товаров и обеспечения положительных темпов экономического роста Украина также должна стремиться к снижению энергоемкости производства и сокращению потребления энергии. Сокращение потребления в жилищно-коммунальном хозяйстве является третьим по значимости направлением процесса энергосбережения, проводимого в развитых странах. Недавно разработанные технологии, новые материалы и оборудование обеспечивают высокую отдачу от мероприятий, внедряемых в данной сфере.

Потенциал энергосбережения в ЖКХ Украины оценивается экспертами в 37,9% от текущего потребления. Это составляет 11 млрд куб. м природного газа

или 9 млн 108 тис. тонн нефтяного эквивалента [1]. Непроизводительные расходы и потери энергии наблюдаются на всех этапах осуществления услуг электро-, тепло- и водоснабжения от производства до непосредственного потребления.

В силу специфики процесса предоставления и реализации коммунальных услуг наибольший эффект возможен при осуществлении энергосберегающих мероприятий во всех звеньях системы: у предприятия-производителя, в сетях транспортировки, в доме и в квартире потребителя. Однако анализ процесса модернизации ЖКХ Украины свидетельствует, что на современном этапе в нем отсутствует системность. Например, в теплоснабжении наиболее активно осуществляется модернизация теплогенерации: устанавливаются новые котлоагрегаты с КПД, достигающим до 93%. При этом в системе зачастую образуется избыточная производительность. В целом по Украине общий потенциал генерации уже в 2,77 раз превышает максимально прогнозируемую потребность. Вследствие работы не на полную мощность система становится менее экономичной. Кроме того, полученная экономия большей частью теряется при дальнейшем продвижении теплоносителя в сети, а затем в зданиях с недостаточной теплоизоляцией.

подавляющая часть тепловых сетей представляет собой стальные трубы, проложенные с теплоизоляцией на основе минеральной ваты. Они не имеют надежной наружной и внутренней антикоррозионной защиты, не изолированы от проникновения грунтовых вод, что приводит к ускоренному повреждению теплопроводов. Количество аварий в сетях теплоснабжения в 2,5 раза больше, чем в европейских странах. Срок безаварийной эксплуатации тепловых сетей не превышает 10–15 лет.

Адекватная замена аварийных участков трубопроводов не производится в течение десятилетий, 56% тепловых сетей (в двухтрубном исчислении) функционируют с превышением сроков амортизации, а более 18% пребывают в аварийном состоянии [2, 3]. При эксплуатации сетей происходят тепловые потери от их охлаждения в размере 12–20% тепловой мощности и утечки теплоносителя, составляющие 5–20% расхода в сети [4].

Наибольшие потери происходят во внутримногоквартирных сетях. Каждый третий жилой дом в Украине нуждается в капитальном или текущем ремонте, приблизительно десятая часть многоэтажного жилищного фонда находится в крайне неудовлетворительном техническом состоянии. По официальной

информации в таких домах теряется более 50% тепла, но в других источниках встречаются данные 40–60% и даже 70% [2, 5].

В сфере водоснабжения Украины наибольшими темпами процесс ресурсосбережения осуществляется на этапе потребления благодаря установке приборов учета в конечных точках движения материального носителя услуги. Установка водомеров в бюджетных организациях и на муниципальных предприятиях обеспечивает экономию воды от 15 до 60% за счет наведения порядка на внутренних сетях и оборудовании. Абоненты в жилищном секторе, установившие счетчики, также сокращают потребление. Но все это никак не содействует процессу энергосбережения, хотя затраты на приобретение электроэнергии достигают в отдельных городах до 70% себестоимости услуг. Основные потери происходят при транспортировке из-за неудовлетворительного состояния сетей, 38% протяженности которых составляют ветхие и аварийные участки [2]. Коррозия стенок труб, колодцев и решеток создает препятствия току воды. По расчётам специалистов (применительно к стальному трубопроводу условным диаметром 300 мм, при скорости воды 3 м/с, расчётном расходе 763 тыс. м³/ч) стоимость расходуемой электроэнергии увеличивается в 3,75 раза, если труба прослужила 10–20 лет, и в 5,2 раза, когда она эксплуатируется 20 и более лет [6, с. 26]. По этой причине плохого состояния сетей удельные затраты электроэнергии на 1 кубометр воды в Украине 2,5 раза больше, чем в европейских странах (0,75 та 0,3 кВт/час соответственно).

Таким образом, осуществляемые мероприятия по модернизации коммунального хозяйства в городах Украины на современном этапе не приводят к повышению его энергоэффективности. И причина кроется в отсутствии системности. В Японии, государственные программы которой отличаются продуманностью и системностью, потребление энергии в бытовом секторе снизилось в 1,5–2 раза в течение первых двух лет осуществления ресурсосберегающей деятельности.

В Украине процесс обновления оборудования и оснащения приборами учета протекает гораздо активнее, чем замена изношенных участков сетей. Так происходит во многом благодаря влиянию поставщиков оборудования. Для продвижения своей продукции они используют многообразные методики от рекламных и кредитных механизмов до механизмов политического влияния. Влияние производителей трубной продукции не столь существенно.

Значение тепловых сетей недооценивается.

Коммунальные предприятия не имеют внутренних стимулов к обновлению сетей. Причиной является сложившаяся практика оценки работы предприятий ЖКХ на основе объемных показателей потребления. Они не имеют экономической заинтересованности в предотвращении утечек во время транспортировки. Их затраты компенсируются вне зависимости от наличия непроизводительных потерь. Прибыль коммунальных предприятий, рассчитываемая исходя из показателя рентабельности, напрямую зависит от количества отпущенной потребителям тепловой энергии, поданной или отведенной воды. Экономия ресурсов приводит к уменьшению расчетных базовых показателей, а, следовательно, к сокращению финансовых поступлений и уменьшению текущей прибыли. Это создает экономическую заинтересованность в увеличении объемов потребления ресурсов и стимулирует неэффективное хозяйствование, ориентированное не на оптимальный, а на максимально допустимый уровень затрат.

Отдельный потребитель при существующей системе оплаты услуг также имеет слабую заинтересованность в энергосбережении и ресурсосбережении в целом, поскольку он не имеет возможности существенно сократить расходы путем рационализации потребления. Такая цель доступна только всей совокупности потребителей – территориальной громаде. Поэтому органы местного самоуправления должны взять на себя ключевую функцию обеспечения энергосбережения в жилищно-коммунальном хозяйстве.

В связи с этим очень важной выступает роль органов местного самоуправления в побуждении предприятий коммунального хозяйства к активизации обновления сетей. Органы местного самоуправления представляют интересы горожан – собственников объектов инфраструктуры. Никакая другая организация не имеет большей заинтересованности в сокращении потребления ресурсов коммунальными предприятиями: ведь городские власти призваны обеспечить существование и функционирование объектов ЖКХ даже в неблагоприятных условиях, например, при повышении цен на энергоносители и другие покупные ресурсы.

В связи с этим целесообразно акцентировать внимание местных органов власти на экономическом значении инженерных сетей, которое в нашей стране традиционно недооценивается, а также их собственной миссии в побуждении предприятий коммунального хозяйства к обновлению тепловых, водоподающих и канализационных сетей. Для этого рекомендуется конкретизировать полномочия

органов местного самоуправления в сфере жилищно-коммунального обслуживания путем внесения в статью 7 Закона Украины «О жилищно-коммунальных услугах» подпункта, обязывающего их осуществлять контроль над состоянием тепловых, водоподающих и канализационных сетей и процессом их обновления. Показатели, отражающие состояние и обновление сетей, должны быть среди ключевых критериев, на основании которых оценивается и сравнивается деятельность органов местного самоуправления. Желательно учитывать их при планировании денежных сумм, направляемых городу из бюджетов вышестоящих органов власти.

Литература

1. Рейтинг енергоефективності областей України [Електронний ресурс] / В. Гладкий, Ю. Гладкий, Б. Додонов, Г. Царенко// Режим доступу до ресурсу: http://www.energy-index.com.ua/media/report/pdf/uei_2012_ua.pdf
2. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: [minregion.gov.ua / index.php?option](http://minregion.gov.ua/index.php?option)
3. Труби, як і люди, теж хворіють [Електронний ресурс] ForUm |Новини України / 26 вересня 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://ua.for-ua.com/ukraine/2012/09/26/173117.html>
4. Хаванов П. А. Автономная система теплоснабжения — альтернатива или шаг назад? [Електронний ресурс] / П. А. Хаванов. - Режим доступу до ресурсу: <http://www.c-o-k.com.ua/content/view/70/>
5. .Отечественные жилые дома теряют до 70% тепла [Електронний ресурс] // Украина коммунальная/ 27 апреля 2011 Режим доступу до ресурсу: <http://jkg-portal.com.ua/ru/publication/one/vtchiznyan-zhitlov-budinki-trachayut-do-70-tepla-ekspert-14460>
6. Ромейко В. С. Самое слабое звено экономики ЖКХ России / В. С. Ромейко // Энергия: экономика, техника, экология. – 2003. – №4. – С. 24–26

Тимова Олена Віталіївна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту економіко-правових
досліджень НАН України,
м. Київ

ЩОДО БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ

У сучасному світі наявність ефективної та конкурентоздатної енергетичної системи є запорукою сталого та незалежного від світової кон'юнктури розвитку країни.

Розробка нової ідеології побудови та функціонування енергетичної галузі є актуальною для більшості країн світу та передбачає створення та впровадження провідних енергоефективних технологій, формування тарифної та регуляторної політики, інтелектуалізацію енергетичних об'єктів. Безумовно ефективне впровадження такої ідеології потребує чіткого правового регулювання відповідних відносин.

Серед стратегічних завдань розвитку національної економіки України та зміцнення основ її економічного зростання має бути проведення глибоких якісних перетворень в енергетичному секторі економіки та ефективної енергетичної політики за допомогою відповідних інструментів. На шляху цих перетворень одним із невідкладних завдань енергетичної політики держави є вирішення проблем вдосконалення енергетичних ринків України та запровадження відповідно до світової практики ефективних механізмів їхнього державного регулювання [1, с.383].

Проблематика визнання банкрутами особливих категорій суб'єктів господарювання, включаючи підприємств паливно-енергетичного комплексу, розглядалася такими дослідниками, як В.В.Джунь, Б.М. Поляков, П.Д. Пригуза, Т.Ф. Стефанів тощо.

Однак стрімкі зміни економічної та соціально-політичної ситуації, у які опинилася Україна, наявність прогалін та неузгодженостей у нормах діючого законодавства у цій сфері потребують проведення подальших досліджень з відповідної тематики.

Метою дослідження є обґрунтування положень щодо удосконалення окремих аспектів регламентації процедури банкрутства підприємств паливно-енергетичного комплексу.

Закон України від 19.06.2003 р. Про основи національної безпеки України серед основних напрямів державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері називає забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу, в тому числі послідовного і активного проведення політики енергозбереження та диверсифікації джерел енергозабезпечення [2].

Комплекс організаційних та економічних заходів, спрямованих на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу визначає Закон України «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» від 23 червня 2005 р. [3].

Одним з практичних наслідків реалізації положень Закону «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» стала відмова у прийнятті заяви про порушення справи про банкрутство підприємств, внесених до Реєстру підприємств паливно-енергетичного комплексу, які беруть участь у процедурі погашення заборгованості.

Серед правників досить розповсюдженою є думка про недоцільність створення особливого режиму «недоторканості» підприємств паливно-енергетичного комплексу [4 тощо].

Однак не можна не враховувати проблеми при функціонуванні діючого ринку електричної енергії України. Однією з основних причин цього є несплата споживачами за енергоносії, особливо у період структурної перебудови економіки. Станом на 01.01.2014 р. в Реєстрі підприємств паливно-енергетичного комплексу, які беруть участь у процедурі погашення заборгованості, знаходилося 213 підприємств.

В результаті застосування передбачених Законом «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» механізмів лише відповідно до статті 7 цього Закону, загальна сума погашеної заборгованості підприємствами - членами Реєстру за 2013 рік склала 4979,3 млн грн дебіторської та 2786,2 млн грн кредиторської заборгованості [5]. Тому скасування положень про заборону банкрутства підприємств,

zareєстрованих у Реєстрі підприємств паливно-енергетичного комплексу, сьогодні навряд чи є виправданим.

Однак, слід погодитися з дослідниками, які зазначають, що Закон «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» від 23.06.2005 р. не регулює питання банкрутства підприємств ПЕК, а тільки визначає комплекс заходів запобігання банкрутству зазначених юридичних осіб [6, с.10].

Нажаль, нова редакція Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [7], також, не містить спеціальних положень щодо банкрутства підприємств паливно-енергетичного комплексу.

Більш того, необхідність застосування положень Закону «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» призводить до порушення загальних принципів застосування норм законодавства. Так, згідно п. 3.7 цього Закону внесення підприємства паливно-енергетичного комплексу до Реєстру є підставою для повернення господарським судом без розгляду заяви про порушення провадження у справі про банкрутство.

Однак згідно ч.1 ст.15 Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» господарський суд повертає заяву без розгляду якщо: заяву підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посаду якої у заяві не зазначено; заява не відповідає змісту вимог, зазначених у цьому Законі; не подано доказів щодо сплати судового збору у встановлених порядку та розмірі; заявник-кредитор не подав доказів неспроможності боржника виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами в розмірі, визначеному частиною третьою ст. 10 цього Закону, протягом трьох місяців після відкриття виконавчого провадження, якщо інше не передбачено цим Законом; заявник-кредитор не надав доказів надсилання боржнику копії заяви і доданих до неї документів; з інших підстав, передбачених статтею 63 Господарського процесуального кодексу України, з урахуванням вимог цього Закону.

Тобто цей перелік викладено як вичерпаний. Але, з урахування положень Закону «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу», ч.1 ст. 15 Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» повинна містити вказівку на існування інших підстав повернення господарським судом заяви без розгляду.

Таким чином, доцільно положення ч.1 ст. 15 Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» щодо підстав повернення господарським судом без розгляду заяви про порушення провадження у справі про банкрутство з урахуванням особливого статусу підприємств паливно-енергетичного комплексу, внесених до Реєстрі підприємств паливно-енергетичного комплексу які беруть участь у процедурі погашення заборгованості.

Також, оскільки у Прикінцевих та перехідних положеннях Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» визначено термін застосування особливостей, визначених Законом «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» до 01.01.2016 р., доцільним є проведення подальших досліджень проблематики банкрутства підприємств паливно-енергетичного комплексу.

Література

1. Климовець І. В. Приватизація енергетичних підприємств України: перспективи, проблеми, способи реалізації / І.В. Климовець // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: [збірник наукових праць] / відповідальний редактор О.Є. Кузьмін. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – С. 383-388.
2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст.351.
3. Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу: Закон України від 23 червня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 33. – Ст.430.
4. Куц А.В. Недоторкані підприємства // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://juscutum.com/ru/content/неприкасаемые-предприятия>.
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення розрахунків в паливно-енергетичному комплексі // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GG39D68A.html.
6. Стефанів Т.В. Особливості банкрутства окремих юридичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Т.В. Стефанів; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2010. – 20 с.

7. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст.440.

Токунова Анастасія Володимирівна
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу проблем
господарсько-правового забезпечення економічної безпеки держави
Інституту економіко-правових
досліджень НАН України,
м. Київ

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ЗАГРОЗИ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ

Питання енергетичної безпеки є одним із найбільш важливих для кожної країни. Часто стан саме цього показника визначає статус суб'єкта міжнародного права на світовій арені. Значна кількість конфліктів між країнами пов'язані саме з доступом до енергетичних ресурсів. Це не дивно, адже населення планети зростає, як і зростають потреби людей, що обумовлює зростання витрат енергії. Між тим, більшість запасів є вичерпними і на сьогодні – майже виснаженими. Тому питання шляхів забезпечення енергетичної безпеки є гострим, а пошук відповідей на нього – актуальним.

Зважаючи на важливість даної теми, окремі її аспекти вже було розглянуто в науковій літературі. Серед тих авторів, які проводили фундаментальні дослідження в цій сфері слід згадати як українських (І. Заремба, В. Ксьонзенко, О. Кьоппл, О. Павленко, Р. Палагусинець, О. Сердюченко, А. Сменковський, О. Ставицька, І. Чорнодід та ін.), так і зарубіжних науковців (Л. Ликошина, Н. Міронов, В. Робертус, А. Темірбулатов, М. Черняєв тощо). Разом із тим, наявним є брак розгорнутого переліку загроз, здатних негативно вплинути на енергетичну безпеку країни, та відповідних пропозицій щодо їх усунення або мінімізації. Саме вирішення даного питання і є метою цієї роботи.

В аналітичній доповіді щодо викликів енергетичній безпеці вказано, що основними проблемами в енергетичній галузі України є: корупція в галузі, відмінність декларованих пріоритетів державної енергетичної політики від реальних дій, недосконалість тарифної політики, відсутність зовнішніх інвестицій, існування енергетичної статистики, яка не відображає реальності. Контроль за

діяльністю компаній – природних монополістів не здійснюється належним чином, хоча саме для цього було створено Національну комісію регулювання електроенергетики (НКРЕ). Нині НКРЕ фактично підпорядкована Уряду України, від якого вона мала б бути незалежною.

Також відзначається, що найнебезпечніші виклики для енергетичної безпеки України виникають у трьох сферах: законодавча база – через відсутність єдиного механізму прийняття законів та укладення міжнародних угод у сфері енергетики. Документи, що стають частиною нормативно-правової бази України, часто не відповідають вимогам європейського законодавства. Крім того, іноді важко простежити чіткий зв'язок між цілями документа й конкретними заходами, що мають бути вжитими для їх досягнення; система управління енергетикою, яка є неефективною і не забезпечує потреб української економіки; сировинна база – недостатність природних ресурсів і неможливість ефективного використання наявної сировинної бази [1, с. 7–8].

В аналітичній доповіді, присвяченій безпосередньо загрозам енергетичній безпеці України, зазначається, що на сьогодні головні загрози енергетичній безпеці України пов'язані насамперед із такими чинниками:

- надмірно висока енергоємність вітчизняної економіки, у якій для виробництва одного дол. США ВВП (за паритетом купівельної спроможності) у 2009 р. витрачалось 0,4 кг нафтового еквівалента, що значно перевищує аналогічні усереднені значення по країнах ОЕСР (0,16 кг) і середньосвітові значення (0,19 кг) і, незважаючи на наявність загальної тенденції до її повільного зменшення, свідчить про відсутність радикальних позитивних зрушень у реалізації державної політики у сфері енергоефективності;

- застарілість основних фондів і комунікацій в українській енергетиці й незадовільними темпами їх оновлення;

- значні втрати енергоресурсів (насамперед природного газу, тепло- й електроенергії) під час їх транспортування, зберігання та розподілу;

- скорочення видобутку й виробництва власних енергоресурсів (насамперед вугілля, нафти, нафтопродуктів) за зростання їх дефіциту в країні та залежності вітчизняної економіки від їх імпорту;

- недиверсифікованість імпорту життєво-важливих енергоресурсів (передусім природного газу й нафти) та монополізацією їх поставок з боку Російської Федерації;

- неадекватність тарифів на продукцію та послуги, що надаються підприємствами ПЕК (насамперед населенню країни);

- зростання збитковості роботи підприємств ПЕК;

- зростання збитковості роботи підприємств ПЕК за одночасного збільшення їх відрахувань до державного бюджету України;

- нестача в енергетичних підприємств власних коштів для підтримання у належному стані й оновлення основних фондів і скорочення обсягів інвестицій, що залучаються у сферу ПЕК [2, с. 85].

Р. Гімер виділяє для енергетичної безпеки країни загрози фундаментальні та додатково накопичені.

До фундаментальних віднесено наступні:

1) висока енергетична залежність України, зокрема:

- надмірна залежність України від зовнішніх монопольних постачальників природного газу, нафти та ядерного палива (за зростання попиту на енергоресурси та обмеженості запасів традиційних їх видів у світі, а також високих та нестійких цін на них);

- надмірна енергоємність галузей економіки країни, в тому числі паливно-енергетичного комплексу (ПЕК), а також соціальної сфери;

- структурні та цінові диспропорції енергетичного балансу країни;

2) неефективність системи управління ПЕК;

3) наявність неринкових і непрозорих відносин у ПЕК, зокрема:

- адміністративне регулювання цін;

- перехресні субсидії між окремими категоріями споживачів та галузями ПЕК;

- непрозора приватизація, монополізація регіональних ринків енергоресурсів;

4) платіжна криза та незадовільний фінансовий стан ПЕК;

5) відсутність державних стратегічних резервів паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР);

6) неефективність державної політики енергозбереження та енергоефективності;

7) руйнація науково-технологічного потенціалу та низька інноваційна активність ПЕК;

8) високий рівень шкідливого впливу ПЕК на населення і довкілля, а також зростаючий ризик техногенних катастроф від діяльності ПЕК.

Крім того, даний автор виділяє додатково накопичені загрози, до яких в тому числі відносить: невиконання заходів (повністю або у більшій частині), визначених «Енергетичною стратегією України на період до 2030 року» та іншими рішеннями державних органів; відсутність оптимізації дій України у міжнародній боротьбі за природні ресурси (насамперед за контроль над джерелами енергоносіїв та шляхами їх доставки); національну та світову фінансово-економічну кризу (з 2008 року); довготривалу національну політичну кризу (зокрема відзначається «масштабна корупція, хабарництво, зрощення бізнесу і політики; деградація усієї системи застосування законодавства (адміністративної, судової та правоохоронної систем); слабкість та розпорошеність інституцій громадянського суспільства») [3, с. 1–2].

Таким чином **можливо виділити декілька груп загроз енергетичній безпеці країни.**

По-перше, це **загрози, що ґрунтуються на об'єктивній недостатності тих чи інших ресурсів.**

Для їх подолання в Україні передусім необхідно визначитися з джерелами постачання енергоресурсів. При цьому доцільним у створенні відповідної схеми є зосередження на декількох постачальниках, щоб, по-перше, уникнути перебоїв з поставками, а, по-друге, мати можливість уникнути монополізації даної сфери. Так, згідно із загальноприйнятими світовими стандартами енергетичної безпеки, постачання енергоносіїв з одного джерела не повинно перевищувати для країни 25%. Лише за такої умови держава може розвиватися як енергетично незалежна. У вирішенні цієї проблеми велике значення має досвід країн Західної Європи, до переважної більшості яких енергоносії надходять із 5-8 джерел. США отримують енергоносії з 60 країн світу [4, с. 9].

Крім того, одним із найбільш доцільних кроків для подолання вказаної ситуації є пошук, розробка, використання нових та нетрадиційних джерел енергії.

Остання пропозиція також може реалізуватися й для подолання наступної групи загроз: **неефективного використання тих ресурсів, що є в наявності.**

Крім того, сьогодні у процесі господарювання часто користуються застарілими, неекономними інструментами та способами виробництва. Проте і здійснюється це, як правило, пересічними працівниками, без підготовки, що могла б дати можливість удосконалення та підвищення ступеня енергозбереження. Отже, доцільним буде підвищення кваліфікації кадрів для модернізації відповідних процесів.

Розвиваючи даний напрям, підходимо до наступної групи загроз: **кадрові проблеми**. Перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 787 [5], містить низку спеціальностей, за якими ведеться підготовка спеціалістів з енергетичних питань різної спрямованості, а саме:

Шифр галузі	Найменування знань	галузі	Освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста найменування спеціальності код спеціальності	Освітньо-кваліфікаційний рівень магістра найменування спеціальності код спеціальності
0506	Енергетика	та теплоенергетика	7.05060101	теплоенергетика 8.05060101
	енергетичне	енергетичний менеджмент	7.05060105	енергетичний менеджмент 8.05060105
	машинобудування	гідроенергетика	7.05060201	гідроенергетика 8.05060201
		атомна енергетика	7.05060301	атомна енергетика 8.05060301
0507	Електротехніка електромеханіка	та енергетичний менеджмент	7.05070108	енергетичний менеджмент 8.05070108
0511	Авіаційна ракетно-космічна техніка	та ракетні двигуни та енергетичні установки	7.05110201	ракетні двигуни та енергетичні установки 8.05110201
		авіаційні двигуни та енергетичні установки	7.05110202	авіаційні двигуни та енергетичні установки 8.05110202
		технології виробництва авіаційних двигунів та енергетичних установок	7.05110203	технології виробництва авіаційних двигунів та енергетичних установок 8.05110203
		та енергетичні установки	7.05120103	та енергетичні установки 8.05120103
0512	Морська техніка	та устаткування систем електроенергетики і автоматизації суден	7.05120104	та устаткування систем електроенергетики і автоматизації суден 8.05120104
		та устаткування систем електроенергетики і автоматизації суден	7.05140105	та устаткування систем електроенергетики і автоматизації суден 8.05140105
0514	Біотехнологія	екологічна біотехнологія та біоенергетика	7.05140105	екологічна біотехнологія та біоенергетика 8.05140105
0701	Транспортна інфраструктура	і експлуатація суднових енергетичних установок	7.07010402	експлуатація суднових енергетичних установок 8.07010402
1001	Техніка та енергетика аграрного виробництва	енергетика сільськогосподарського виробництва	7.10010101	енергетика сільськогосподарського виробництва 8.10010101
		енергетичний менеджмент та аудит в агропромисловому виробництві	7.10010104	енергетичний менеджмент та аудит в агропромисловому виробництві 8.10010104
		енергетичний менеджмент та аудит в агропромисловому виробництві	7.10010104	енергетичний менеджмент та аудит в агропромисловому виробництві 8.10010104

Очевидно, що більшість спеціальностей є інженерними, проте, що важливо для вирішення питань, що розглядаються в цьому дослідженні, є наявним й енергетичний менеджмент у декількох сферах. Крім того, даний напрям не є формальним. Так, в Україні спеціалістів з енергетичного менеджменту готує низка ВНЗ; щорічно відбуваються науково-практичні заходи (наприклад, олімпіада з енергетичного менеджменту (докладніше див. [6])) тощо. Отже, слід визнати, що

держава прагне до підготовки фахівців, які матимуть змогу управляти енергетичною галуззю, на рівні як мінімум вищої освіти.

Разом із тим вбачається дефіцит кадрів з відповідною підготовкою в області державного управління та юриспруденції, на що необхідно звернути увагу. Крім того, особливу увагу необхідно приділити підготовці спеціалістів, здатних виконувати науково-дослідні роботи. Так, аналізуючи основні постулати забезпечення енергетичної безпеки однієї з найбільш захищених у цьому сенсі країн світу – Китаю, значна кількість дослідників зазначають, що в цій державі успішно використовується вміння застосовувати світовий досвід, модифікуючи його найбільш успішні приклади на своїй землі. Китайська специфіка полягає у доброму знанні не лише своїх сильних та слабких сторін, а й у вивченні та розумінні переваг та недоліків різних країн світу [7, с. 98]. Даний стан обумовлюється саме значною кількістю та якістю наукових досліджень, суттєвими інвестиціями в цю галузь.

Зважаючи на достатню кількість інженерних спеціальностей, за якими ведеться підготовка, доцільно розвивати даний напрям в рамках підготовки кадрів за спеціальностями «Державне управління» та «Юриспруденція». Що стосується останнього напрямку, він пов'язаний і з наступною групою загроз, які можливо виділити: **проблемами недосконалості законодавства**.

На нашу думку, в цьому випадку для мінімізації негативного впливу доцільно приділити увагу двом напрямкам. По-перше, підготовці вузьких спеціалістів-правознавців. На сьогодні подібна підготовка проводиться незначною кількістю ВНЗ. На нашу думку, найбільш вдало цей процес організовано в Київському національному університеті ім. Т.Шевченка (докладніше див. [8] та інші розділи даного сайту). По-друге, доцільним є створення програмних документів, які б містили план дій щодо посилення енергетичної безпеки країни. Деякі кроки в цьому напрямі вже зроблено (див. наприклад [9]), проте хотілося б бачити крім стратегії й документи, які дійсно реалізують заплановане у програмі.

Наступна група – **загрози, пов'язані з корупцією та криміналізацією енергетичної галузі**. На даних проблемах наголошують більшість науковців. На нашу думку, в цьому випадку негативним фактором є значна кількість способів ухилення від відповідальності при порушенні відповідних норм. Тому дану проблему доцільно вирішувати передусім в рамках вдосконалення законодавства, в тому числі посилюючи санкції за можливі порушення. Разом із тим, доцільним є й

більш широке ніж зараз застосування системи заохочень для добросовісних учасників відповідних правовідносин.

Крім того, часто передумовами загроз, які можна віднести до цієї групи, є занадто високий рівень лібералізації економіки України. Даний фактор, поєднуючись із загрозами групи недосконалості законодавчої бази, й справді є серйозною проблемою. Тому посилення контролю держави над питаннями енергетичної безпеки є, на нашу думку, необхідним.

Отже, в роботі було досліджено загрози енергетичній безпеці країни, виявлено основні напрями, які необхідно «тримати на контролі» для подолання даних загроз, а також – внесено окремі пропозиції для цього подолання.

Що стосується подальших наукових розробок, доцільним є розвинення розглянутого питання, із внесенням пропозицій щодо подолання кожного з негативних факторів у вигляді докладних планів конкретних дій.

Література

1. Виклики для енергетичної безпеки України. Сучасний стан – 2010: Аналітична записка / [керівник проекту І. Жовква]. – К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2010. – 50 с.

2. Загрози енергетичній безпеці України в умовах посилення конкуренції на глобальному та регіональному ринках енергетичних ресурсів: аналіт. доп. / А.Ю. Сменковський, С.Б. Воронцов, С.В. Бєгун [та ін.]; упорядн. А.А. Білуха; за заг. ред. А.Ю. Сменковського. – К.: НІСД, 2012. – 136 с.

3. Гімер Р.Р. Загрози енергетичній безпеці України та заходи протидії їм [Електронний ресурс] / Р.Р. Гімер // ЭСКО: электронный журнал энергосервисной компании «Экологические Системы». – 2012. – № 2(122). – С. 1-11. – Режим доступу: http://esco-ecosys.narod.ru/2012_2/art46.pdf.

4. Енергетична безпека України: зб. ст. та аналітичних матеріалів / за заг. ред. О.О. Воловича / Національний інститут стратегічних досліджень, Регіональний філіал у м. Одесі; – Одеса: Фенікс, 2009. – 356 с.

5. Про затвердження Переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 787 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 67. – Ст. 2406.

6. Олімпіада з енергетичного менеджменту [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – Режим доступу: <http://kpi.ua/1419-7>.

7. Матвеева Д.В. Энергетическая безопасность Китая в начале XXI в. / Д.В. Матвеева // Вестн. Том. гос. ун-та. – 2011. – № 350. – С.97-99.

8. Напрямок підготовки та спеціалізації [Електронний ресурс] // Офіційний сайт юридичного факультету Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – Режим доступу: <http://law.univ.kiev.ua/vstupnyku/pro-fakultet>

9. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 1071-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13/paran3#n3>.

*Колосова Олена Едуардівна,
аспірант Інституту економіко-правових
досліджень НАН України,
м. Київ*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛЬОВОГО НАДАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ВУГІЛЬНІЙ ГАЛУЗІ

Забезпечення енергетичної незалежності країни можливо разом зі стабільним розвитком вугільної промисловості. Довгий час фінансування зазначеної сфери в Україні відбувається з метою покриття операційних витрат. Така допомога має галузевий (секторальний) характер, в той час як політика ЄС направлена на протидію такому виду допомоги і підтримує виключно горизонтальні цілі (створення робочих місць, переоснащення обладнання, нові розробки та дослідження тощо). Гармонізація європейських правил у національне законодавство, які з моменту підписання Угоди про асоціацію повинні розпочати своє функціонування, зобов'язує переорієнтувати цілі державної політики щодо надання грошових коштів вугільній галузі у відповідність з політикою та правилами державної допомоги ЄС.

Обсяг державного фінансування вугільної галузі за останній період зріс майже у чотири рази (на момент 2010 р. досяг 7,7 млрд грн, що склало 2% від сукупних державних видатків України), а зменшення видобутку вугілля за вказаний період більш ніж на 10% [1, с. 65], свідчить про значну неефективність

використання бюджетної допомоги. В свою чергу це може призводити до поглиблення дефіциту державних коштів, що є важким тягарем для національної економіки.

Слід зауважити, що питаннями фінансування вугільній промисловості займалися велика кількість вітчизняних вчених. Серед представників економічних наук і юристів є такі вчені, як О.І. Амоша [2], А.Г. Бобкова, С.В. Касьянов, О.В. Нів'євський, Л.Л. Стариченко [2] та ін. Однак, питання надання допомоги вугільній промисловості в контексті євроінтеграції потребують доопрацювання.

Останнім часом закордонні вчені активно вивчають питання, які стосуються аргументів проти скасування кам'яновугільних субсидій у європейських країнах [3, с. 249]. Першим і найвагомим аргументом вважають енергетичну безпеку держави. Деякі вчені критикують цей аргумент, підтримуючи те, що, як наслідок лібералізації, встановлення енергетичної безпеки і поставок сировини стали відповідальністю приватної власності. Ця проблема може бути легко вирішена за допомогою довгострокових контрактів та інших сучасних методів. Розвиток міжнародної вугільної торгівлі є ще одним аргументом у цьому питанні. Другий аргумент, який часто фігурує – це так зване зменшення «ефекту» зайнятості, витікаючий внаслідок закриття шахт в деяких регіонах. Згадується той факт, що число співробітників в гірничодобувній промисловості значно менше в даний час, ніж це було кілька десятиліть тому. Наприклад, у Румунії в гірничодобувній промисловості було зайнято більше 300 тис. чоловік в 80-ті роки в порівнянні з декількома десятками тисяч у сьогодення.

Однак, існуюче надмірне галузеве фінансування вугільної промисловості в Україні тільки підтримує економічно неефективне виробництво. Ця характерна ознака галузевої допомоги є вигідним інструментом для збагачення бенефіціарів допомоги в той час, коли мета – не вирішення конкретної проблеми, а підтримання «вмираючого» виробництва. Це відбувається тому, що допомога на покриття операційних витрат знижує мотивацію бенефіціара, як наслідок зароджується «традиція» надання допомоги, що в підсумку призводить до виробничої неефективності. Надання багаторазової галузевої державної допомоги призводить до постійного спотворення цін, великого ризику неефективного розподілу і використання ресурсів.

З метою підвищення ефективності роботи підприємств вугільної промисловості та забезпечення належного рівня видобутку вугілля для потреб національної економіки 19.09.2001 р. Кабінет Міністрів України затвердив програму

«Українське вугілля» [4]. Жодне із поставлених у нормативному акті завдань до зазначеного періоду не було виконано на належному рівні. У результаті чого, реформування вугільного сектору постійно гальмується, а допомога підприємствам як і раніше полягає виключно у покритті операційних витрат.

Проведена незалежна аудиторська перевірка засвідчила, що кошти державного бюджету в сумі 4,4 млрд грн, виділені протягом 2006–2008 рр. на державну допомогу з будівництва, капітального ремонту та технічного переоснащення вугледобувних підприємств, не призвели до покращання технічного стану гірничошахтного обладнання, модернізації шахт та до зниження собівартості вугільної продукції, як це передбачалося державною програмою. Як наслідок, не відбулося очікуваного зростання видобутку вугілля, поліпшення його якості та покращення фінансового стану вугледобувних підприємств. При формуванні державного бюджету Мінвуглепром останніми роками, всупереч концепції, визначеній Програмою «Українське вугілля», щодо надання державної допомоги переважно на капітальне будівництво і заміну застарілого обладнання, віддавалась перевага виділенню коштів на державну допомогу з собівартості вугільної продукції, тобто фактично на покриття збитків вугледобувних підприємств [5].

До того ж, серед чинних законодавчих актів є й такі, як Концепція створення системи соціальної підтримки працівників підприємств вугільної галузі та населення територій, на яких розміщуються вугледобувні та вуглепереробні підприємства, що перебувають у стадії ліквідації (консервації) від 05.12.2012 р. [6], Закон України «Про особливості приватизації вугледобувних підприємств» від 12.04.2012 р. [7] та ін. Проте, аналізуючи практичну реалізацію програми, концепції чи будь-якого іншого нормативного документу необхідно запевнити, що для його прийняття, перш за все важливо визначитись із конкретними цілями допомоги, з її призначенням. Уповноважений орган повинен слідкувати за досягненням мети, а в разі недотримання умов, така допомога підлягає поверненню. Головна проблема полягає у встановленні правильного, прозорого механізму розподілу, використання коштів, що містить в собі проведення належного контролю уповноважених органів по відношенню до бенефіціарів.

Вирішити проблему контролю за цільовим наданням і використанням державної допомоги можливо, прийнявши відповідні дієві нормативно-правові акти. Вбачаючи те, що Україна підписала Угоду про асоціацію з Європейським

Союзом, дає всі підстави орієнтуватись на норми як Договору про функціонування ЄС, так і на положення вторинного законодавства.

01.07.2014 р. прийняли в цілому Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» (далі – Закон) [8], який більше наближений до європейських правил, ніж всі попередні проекти Закону. Даний нормативно-правовий акт встановлює правові засади проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції тощо. Проте, в Законі не закріплено положення щодо пріоритетності допомоги в горизонтальних цілях, яке має ключове значення в модернізації вугільного виробництва, також не зазначено, що допомога, яка пов'язана з операційними витратами, повинна бути обмежена у розмірах та часі, адже, мета надання такої допомоги характеризує її як галузеву.

В ЄС до 31.12.2010 р. діяв Регламент Ради (ЄС) № 1407/2002 від 23.07.2002 р. про державну допомогу вугільній промисловості [9]. Відповідно до цього документу допомога поділялася на 3 категорії:

(1) допомога для доступу до запасів вугілля: допомога для поточної діяльності (наприклад, операційна допомога для покриття поточних виробничих затрат (стаття 5 (3)) та інвестиційна допомога для доступу до резервів в будь-якому масштабі (стаття 5 (2));

(2) допомога для зменшення гірничодобувної діяльності: допомога для поточної діяльності шахт, які відповідно до плану закриття, припиняють свою діяльність (стаття 4);

(3) допомога для покриття виняткових витрат: допомога для покриття виняткових витрат на реструктуризацію та виведення з експлуатації, а також супутніх соціальних та екологічних зобов'язань закритих шахт (стаття 7).

Після втрати чинності Регламенту, Рада ЄС прийняла рішення 2010/787 від 10.12.2010 р. (вугільне рішення), що дає державам-членам можливість надавати державну допомогу для закриття неконкурентоспроможних вугільних шахт за умови, що вони є частиною плану закриття шахт, термін яких не поширюється після 31.12.2018 р. і для виняткових витрат, пов'язаних з ним [10].

Зараз цю сферу регулюють загальні положення державної допомоги у Договорі про функціонування ЄС [11], а також діють норми регіональної допомоги, блоку виключень регулювання (GBER) та інші акти вторинного законодавства, що розповсюджуються на всі сфери діяльності. Також варто зазначити, що Регламент Ради, який діяв до 2010 р. надавав більше можливостей для допомоги вугільній

промисловості, на відміну від нинішнього режиму. Операційна допомога має більш обмежувальний характер, ніж та, що була дозволена «вугільним регламентом», інвестиційна допомога зараз також може бути дозволена тільки в регіонах, які мають право відповідно до керівних принципів регіональної допомоги. Інвестиційна допомога включає будівництво нового підприємства, розширення існуючого, диверсифікацію виробництва, формування нових додаткових продуктів або докорінну зміну загального виробничого процесу існуючого підприємства [12]. Отже, ті можливості, запропоновані загальними правилами державної допомоги, є значно суворішими, ніж у вугільному Регламенті. Крім того, допомога з перепідготовки колишніх шахтарів може до деякої міри бути дозволена на основі правил для навчальної допомоги в GBER. Ці винятки є набагато суворішими, ніж види допомоги, які були дозволені в рамках «вугільного регламенту».

Підсумував вищенаведене, можна зауважити, що прийняття великої кількості законодавчих актів, присвячених вирішенню нагальних проблем у сфері фінансування вугільної галузі, не завжди забезпечують ефективний спосіб їх вирішення і як наслідок не демонструють значного результату. На нашу думку, вихід є тільки у суворому дотриманні норм ЄС з державної допомоги, які в точності повинні бути реалізовані в українському законодавстві.

Отже, викладений матеріал дає підстави сказати про такі **висновки**. У Законі необхідно закріпити переорієнтацію цілей надання допомоги у відповідності з нормами ЄС. Необхідність встановлення переваги горизонтальної допомоги, загального блоку виключень дає підстави прийняти певні зміни у законодавчий акт та регламентувати конкретні положення фінансування вугільної промисловості шляхом прийняття самостійного підзаконного нормативно-правового акту, які б ефективно регулювали чіткі питання надання допомоги, контролювали її використання. Задля зміцнення енергетичної незалежності країни, паралельно з вугільною галуззю необхідно надавати допомогу на розвиток відновлювальної енергетики, енергоефективності підприємств і науковим розробкам в цих сферах. Зрештою, з'явиться можливість поступово відмовитись від операційної допомоги, пов'язаної з виробництвом продукції, що зумовить зниження собівартості продукції, покращення її якості.

Література

1. Енергетична стратегія України на період до 2030 р.: Стратегія від 24.07.2013 р. № 1071-р // Сайт Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>.
2. Амоша О.І. Стан, основні проблеми і перспективи вугільної промисловості України / О.І. Амоша, Л.Л. Стариченко, Д.Ю. Череватський; НАН України, Ін-т економіки пром.-сті. – Донецьк, 2013. – 44 с.
3. Gruian Claudiu-Marian. A new challenge for the Romanian coal industry: Elimination of the State Aid // West University of Timisoara. – P. 249 – 255.
4. Про затвердження Програми «Українське вугілля»: Постанова від 19.09.2001 р. № 1205 / Кабінет Міністрів України. – Офіційний вісник України. – 2001 р. – № 38. – С.27. – Ст. 1731.
5. Програма «Українське вугілля» – біг на місці // Офіційний сайт Рахункової палати. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.as-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/1503906>.
6. Про схвалення Концепції створення системи соціальної підтримки працівників підприємств вугільної галузі та населення територій, на яких розміщуються вугледобувні та вуглепереробні підприємства, що перебувають у стадії ліквідації (консервації): Розпорядження, Концепція від 05.12.2012 р. № 990-р // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 230.
7. Про особливості приватизації вугледобувних підприємств: Закон від 12.04.2012 р. № 4650-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 8. – С. 435. – Ст. 66.
8. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон від 01.07.2014 р. № 2749 // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 34. – С. 2563. – Ст. 1173.
9. Council Regulation (EC) No 1407/2002 of 23 July 2002 on State aid to the coal industry // Official Journal of the European Communities, 2002. – P. 1 – 8.
10. Matthias Lang. State Aid for the Coal Sector – Inevitable or Dispensable? // Estal, 2012. - №1. – P. 113–121.
11. Consolidated Reader-Friendly Edition of the Treaty on European Union (TEU) and the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) as amended by the Treaty of Lisbon. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eudemocrats.org/eud/downloads/lisbon_treaty_reader_friendly.pdf.

12. Consultation paper on the aftermath of the expiry of Regulation (EC) No 1407/2002 on State aid to the coal industry // Сайт Єврокомісії. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/competition/consultations/2009_coal/2009_07_15_consultation_paper.pdf.

Плужникова Єлизавета Анатоліївна,
економіст 1 кат.,
Інститут економіко-правових
досліджень НАН України,
м. Київ

АНАЛІЗ ЕНЕРГЕТИЧНОГО БАЛАНСУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Енергетична безпека виступає одним із головних елементів економічного розвитку держави, стосується інтересів кожного громадянина та підприємства в незалежності від його організаційно-правової форми та форми власності.

На думку багатьох експертів, енергетична безпека держави визначається її спроможністю гарантовано забезпечувати свої поточні і перспективні потреби в якісній та економічно доступній енергії з урахуванням імовірності особливих режимів функціонування економіки у надзвичайних ситуаціях [1, с. 234]. Енергозалежність більшості світових економік, у тому числі розвинутих, сьогодні виступає тим фактором, який продукує серйозні політико-економічні та соціально-екологічні ризики [2, с. 71].

Енергетична безпека виступає складовою економічної і національної безпеки держави. На енергетичну безпеку держави впливають наступні фактори: використання внутрішніх і зовнішніх джерел енергії, баланс експорту (імпорту) енергії, структура надходження і споживання енергії, політична ситуація в світі і в країні.

У Законі України «Про електроенергетику» енергетична безпека визначається як стан електроенергетики, який гарантує технічно та економічно безпечне задоволення поточних та перспективних потреб споживачів в енергії та охорону навколишнього природного середовища [3].

Згідно з енергетичним балансом України за 2013 рік було вироблено 85 914 тис. тон нафтового еквіваленту (далі – тне) енергії та енергетичних ресурсів. Серед енергетичних ресурсів вироблено вугілля і торфу 40 663 тис. тне (з

питомою вагою 48 % загального виробництва первинної енергії), природного газу 16 022 тис. тне (19 %), сирої нафти 3167 тис. тне (4 %). Найбільше енергії отримано з атомних електростанцій – 25 % від загального виробництва первинної енергії, гідроенергія– 1 %, біопаливо та відходи – 2 %. Таким чином, частка вугілля продовжує бути найвагомішою у власному виробництві енергетичних матеріалів.

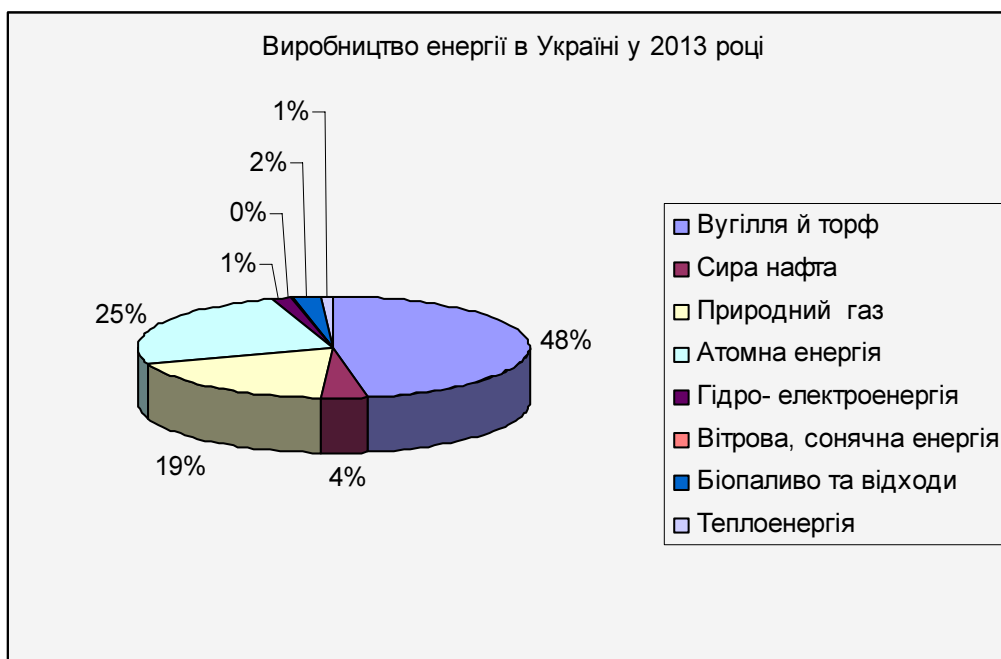

Рис. 1 – Пітома вага виробництва первинної енергії в Україні в 2013 р.

Порівняно з 2012 р., приріст виробництва первинної енергії та енергоресурсів збільшився на 0,78 %. Значне збільшення виробництва енергії відбулося за рахунок приросту виробництва природного газу, гідроенергії, біопалива та відходів. Зменшення виробництва енергії відбулося в атомній енергетиці та склало 1805 тис. тне або 7,63 % порівняно з попереднім роком.

Власне виробництво енергії в 2013 р. збільшилося з 69,6% до 74,1 % від обсягу загального постачання первинної енергії. В той же час загальне постачання первинної енергії в 2013 році скоротилося на 5,3 %.

Роль вугільних ресурсів у забезпеченні енергетичної безпеки досліджується за допомогою показників частки палива у виробництві електроенергії і частки вугілля в паливно-енергетичному балансі. В Україні відбувається поступове зниження обсягу виготовлення готового вугілля на протязі останніх років. Так, за 2013 р. обсяг видобутку вугілля знизився на 2218,5 тис. тон, або на 2,6 %. У

2014 р. зниження видобутку було ще більшим – видобуто на 18 702,2 тис. тони вугілля менше (або на 22,3 %), ніж у 2013 р.

Окрім традиційних українських труднощів видобутку вугілля, пов'язаних з високою собівартістю видобутку, глибоким та небезпечним заляганням вугілля, застарілим обладнанням та іншими, в 2014 р. на обсяги видобутку вугілля вплинули бойові дії на території Донбасу. В результаті бойових дій, що відбуваються в Донецькій і Луганській областях втрати видобутку вугілля шахтами ДП «Артемвугілля» та ДП «Луганськвугілля» тільки за червень склали понад 5,5 тис.тонн, що в грошовому еквіваленті становить 2,7 млн грн.¹

За січень-травень 2014 р. збитки від випуску товарної продукції державними вугільними підприємствами без урахування коштів державної підтримки, склали 6030,4 млн грн, порівняно з відповідним періодом 2013 р. збільшились на 61,2 млн грн [4].

Як бачимо, роль вугілля в забезпеченні енергетичної безпеки досить вагома. Вугільні ресурси є основними паливно-енергетичними ресурсами України. В Енергетичній стратегії України на період до 2030 року зазначено, що у паливному балансі пріоритет слід надати вугіллю, але при цьому необхідно вирішити соціальні та екологічні проблеми галузі [5].

У таблиці 1 представлені коефіцієнти залежності економік різних країн від імпорту енергоресурсів. Так, серед представлених країн, найбільш енергозалежною є Японія. Високі коефіцієнти залежності у країн ЄС та Китаю. Коефіцієнти енергозалежності України складають 21 % для нафти, 57 % для газу та 22 % для вугілля. Таким чином, у порівнянні з представленими країнами, наша країна, має низькі значення енергозалежності. Імпортовані енергоресурси (в основному нафта та газ) виступають основою промислового базису національної економіки.

Таблиця 1

Використання імпортованих енергоресурсів країнами світу²

Країна	Нафта		Газ		Вугілля	
	%	Кзал.	%	Кзал.	%	Кзал.
Японія	100	1,00	92	0,92	82	0,82
США	58	0,58	15	0,15	–	–

¹ http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=244943489&cat_id=194359

² За даними Інституту проблем нафти та газу Російської академії наук

Китай	45	0,45	30	0,30	46	0,46
Країни ЄС	40	0,40	54	0,54	50	0,50
Україна ³	21	0,21	57	0,57	22	0,22

Серед основних проблем енергетики та вугільної галузі слід виділити наступні:

- важкі гірничо-геологічні умови видобутку вугілля;
- застаріле обладнання;
- низька ефективність виробництва та передачі електроенергії;
- складний фінансовий стан підприємств енергетики.

Також однією з проблем української економіки є її висока енергоємність. До основних питань, що потребують вирішення у вугільній промисловості, належить пом'якшення соціальних та регіональних наслідків при закритті збиткових шахт, покращення техніки безпеці на існуючих шахтах, зменшення негативного впливу на довкілля. Таким чином, розвиток вугільної галузі, має для країни стратегічне значення, а її занепад призводить до збільшення енергозалежності.

Література

1. Ажнакін С.Г. Економічні чинники покращення стану безпеки України в енергетичній галузі // Труды Одесского политехнического университета. – 2006. – Вып. 2(26). – С. 234–238.
2. Сабадаш В.В., Сабадаш А.А. Интеграция и энергетическая безопасность: стратегические задачи для Украины // Евразийская интеграция: экономика, право, политика. – 2010. – № 8. – С. 71–76.
3. Про електроенергетику: Закон України від 16 жовтня 1997 р. № 575/97-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1998. – № 1. – Ст. 1.
4. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України // <http://mpe.kmu.gov.ua>
5. Энергетическая стратегия Украины на период до 2030 года и дальнейшую перспективу. ІЗЕ НАНУ, 2003. –129 с.

³ Розраховано автором по даним енергетичного балансу за 2013 р.

*Сухоставець Інна Василівна,
здобувачка Інституту економіко-правових
досліджень НАН України,
м. Київ*

ЩОДО ДОГОВОРІВ ОРЕНДИ ОБ'ЄКТІВ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У ДЕРЖАВНІЙ ВЛАСНОСТІ

Існування та розвиток сучасної світової економіки є неможливим без споживання великого об'єму енергії. Тому проблема належного забезпечення енергетичними ресурсами належить до ключових стратегічних завдань у більшості країн світу, що обумовлено роллю енергетики у забезпеченні життєдіяльності усіх галузей народного господарства.

Починаючи з другої половини ХХ ст. проблеми міжнародної енергетичної безпеки опинилася у центрі уваги державних органів, науковців та правників. Однак і до цього часу неможливо зазначити наявність належного рівня світової енергетичної безпеки та захищеності світового співтовариства від глобальної енергетичної кризи необхідність досягнення якої актуалізується енергетичною співзалежністю розвинених країн.

Надійне, стабільне, достатнє, економічно ефективне, екологічно прийнятне забезпечення енергетичними ресурсами економіки країни є запорукою її енергетичної безпеки, а отже сталого розвитку. Відтак, забезпечення енергетичної безпеки стає пріоритетним в економічній та державній політиці країн, а події, що відбуваються на світовому енергетичному ринку, ще раз засвідчують актуальність даної проблеми як для всієї світової спільноти, так і для України зокрема [1, с. 222].

Необхідність вирішення проблеми збереження енергетичного суверенітету країни, забезпечення цілісності енергетичної інфраструктури та ефективності її використання та сталого розвитку у цій сфері актуалізує діяльність державної влади щодо формування та оптимізації правового поля у сфері контролю та розподілу енергетичних ресурсів.

Питання енергетичної безпеки країни досліджувалися такими вченими як Джумагельдієва Г.Д., Новицький А. М., Земляний М.Г., Продан Ю.В., Свірчевська Ю. А., Стогній Б.С., Сменковський А.Ю. Свірчевська Ю. А. тощо. Однак постійна зміна політичних, соціальних та екологічних викликів сьогодення, наявність певних правових прогалин та колізій у сфері енергетичної безпеки

обумовлює актуальність подальшого проведення дослідження з зазначеної тематики.

Метою дослідження є обґрунтування пропозиції з удосконалення правового регулювання оренди об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності, як однієї із складових досягнення належного рівня енергетичної безпеки та сталого розвитку енергетичної сфери країни.

Умови та порядок передачі в оренду окремих об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності, визначається Законом України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності» [2].

Згідно з вимогами ст. 10 Закону України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності» договори оренди об'єктів паливно-енергетичного комплексу підлягають нотаріальному посвідченню. Із змісту вищенаведеної норми випливає, що вона стосується усіх договорів оренди об'єктів паливно-енергетичного комплексу та є імперативною.

Згідно положенням ч.2 ст. 180 Господарського кодексу України [3] господарський договір вважається укладеним, якщо сторонами досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов у передбачених законом порядку та формі. У свою чергу ст. 209 Цивільного кодексу України [4] встановлює, що правочин, який вчинений у письмовій формі, підлягає нотаріальному посвідченню у випадках, встановлених законом.

Таким чином, договори оренди об'єктів паливно-енергетичного комплексу підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню. Можна стверджувати, що *усі* договори оренди об'єктів паливно-енергетичного комплексу повинні бути нотаріально посвідченні та вважаються укладеними з моменту такого посвідчення.

Однак, одночасно у ч.2 ст.14 Закону України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності» встановлено, що договір оренди об'єкта паливно-енергетичного комплексу строком *більш як три роки* вважається укладеним з моменту його нотаріального посвідчення в установленому законодавством порядку.

Але є незрозумілим, чому укладеним з моменту його нотаріального посвідчення законодавець вважає тільки договори оренди об'єкта паливно-енергетичного комплексу строком більш як три роки, тоді як у ст. 10 вищевказаного

Закону правило щодо нотаріального посвідчення договорів оренди об'єктів паливно-енергетичного комплексу розповсюджується на *усі* види таких договорів, незалежно від строку, на який вони укладені.

Вищезазначене також вступає у протиріччя з вимогою ч.3 ст. 640 Цивільного кодексу України, згідно з якою договір, що підлягає нотаріальному посвідченню, є укладеним з дня такого посвідчення. І якщо нотаріальному посвідченню підлягають усі договори оренди об'єктів паливно-енергетичного комплексу (що прямо впливає з положень ст. 10 Закону України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності» та опосередковано – з ч.2 ст.11 цього Закону, яка вимагає здійснення повідомної реєстрації (обліку) договорів оренди протягом 10 робочих днів з *дня нотаріального посвідчення усіх договорів*), тоді *усі* договори оренди об'єкта паливно-енергетичного комплексу слід вважати укладеним з моменту їх нотаріального посвідчення.

Погляд на проблему правового регулювання оренди об'єктів паливно-енергетичного комплексу дає підстави для висновку, що саме об'єктивні властивості цих об'єктів та їх роль у забезпеченні енергетичного суверенітету та енергетичної безпеки держави є причиною формування вимог щодо їх нотаріального посвідчення, яке законодавець передбачив у ст. 10 Закону України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності». Вимоги щодо нотаріального посвідчення **усіх** договорів оренди об'єктів паливно-енергетичного комплексу, а не лише тих, що укладені строком більш як три роки, є об'єктивно обумовленими та виправданими. У зв'язку з цим, з метою узгодження положень ст. 10 та ст.14 Закону України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності», приведення положень ч.2 ст.14 цього Закону у відповідність з положеннями ч.2 ст. 180 Господарського кодексу України та ч.3 ст. 640 Цивільного кодексу України доцільно внести зміни у текст ч.2 ст.14 Закону України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності». А саме викласти її наступним чином: «Договір оренди об'єкта паливно-енергетичного комплексу вважається укладеним з моменту його нотаріального посвідчення в установленому законодавством порядку».

Належний рівень правового забезпечення є важливою запорукою досягнення та підтримки належного рівня енергетичної безпеки країни. Також

однією з провідних у міжнародному співтоваристві є вимога необхідності створення усередині країн сприятливих умов для сталого розвитку шляхом створення справедливої та передбачуваної правової бази [5].

Вищевикладені пропозиції щодо уточнення положень Закону України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності» сприятимуть досягненню мети забезпечення енергетичного суверенітету, безпеки та сталого розвитку у цій сфері.

Література

1. Свірчевська Ю. А. Сутність енергетичної безпеки країни та чинники, що на неї впливають // Геополітика и екогеодинаміка регіонів. – 2014. – Том 10. Випуск 2. – С. 222–228.

2. Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності: Закон України від 08.07.2011р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – №18. – Ст.157.

3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. –2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст.144.

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст.356.

5. Доклад комиссии по устойчивому развитию о результатах работы ее девятой сессии (5 мая 2000 г. и 16-27 апреля 2001 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.google.com.ua/url?url=http://docstore.ohchr.org>.

*Хрімлі Катерина Олександрівна,
здобувач Інституту економіко-правових
досліджень НАН України,
м. Київ*

ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ ЯК ФОРМА ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формування в Україні ринкових відносин сприяло розвитку торгівлі як виду господарської діяльності. Як відмічається в літературі, завдяки ефективному розвитку торгівлі можливо досягти більш ефективного розміщення ресурсів та більш високого рівня матеріального добробуту населення [1, с. 69]. На сучасному етапі розвитку країни все більше уваги приділяється питанням правової

регламентації торговельної діяльності. Однією з форм господарсько-торговельної діяльності, що заслуговує підвищеної уваги відносно питань енергетичної безпеки держави, є енергопостачання, що обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Форми, в яких може здійснюватися господарсько-торговельна діяльність, встановлено ч. 3 ст. 263 Господарського кодексу України від 16.01.2003 р. № 436-IV (в ред. від 05.06.2014 р. № 1315-VII) (ГК України) [2], відповідно до якої виділяють: матеріально-технічне постачання і збут; енергопостачання; заготівлю; оптову торгівлю; роздрібну торгівлю і громадське харчування; продаж і передачу в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності та іншу допоміжну діяльність із забезпечення реалізації товарів (послуг) у сфері обігу.

В літературі наводяться класифікації торговельної діяльності, що відрізняються від форм господарсько-торговельної діяльності, наданої ГК України. Зокрема, одні автори торговельну діяльність поділяють на торгівлю у широкому розумінні та торгівлю у вузькому розумінні [3, с. 54], інші автори поділяють торговельну діяльність на комерційну торговельну діяльність та некомерційну торговельну діяльність [4, с. 26]. Однак вбачається, що вказані класифікації не відображають сутнісних розбіжностей між різними формами господарсько-торговельної діяльності та не мають практичного значення для вироблення підходів щодо правового регулювання господарсько-торговельної діяльності.

Виходячи зі змісту ст. 263 ГК України вбачається, що форми господарсько-торговельної діяльності можливо поділити на основні та допоміжні. До основних форм господарсько-торговельної діяльності слід віднести ті форми, за допомогою яких здійснюється безпосередньо реалізація продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а саме: енергопостачання; матеріально-технічне постачання і збут; міна (бартер); оптова торгівля; роздрібна торгівля; громадське харчування; торговельно-біржова діяльність; продаж засобів виробництва.

До допоміжних форм господарсько-торговельної діяльності слід віднести ті форми, які допомагають реалізовувати продукцію, а саме: заготівля, оренда засобів виробництва; зберігання на товарному складі; комерційне посередництво (агентська діяльність); інша допоміжна діяльність.

Таким чином можна запропонувати наступну класифікацію форм господарсько-торговельної діяльності (мал. 1.).

Малюнок 1. Класифікація форм господарсько-торговельної діяльності.

Запропонований поділ форм господарсько-торговельної діяльності на основні та допоміжні має не лише теоретичне, а і практичне значення. Специфічність основних та допоміжних форм господарсько-торговельної діяльності потребує законодавчого закріплення їх основних рис. Зокрема це можливо зробити шляхом встановлення певних вимог до договорів, що укладаються для здійснення основних та допоміжних форм господарсько-торговельної діяльності.

Наприклад, відносини у сфері енергопостачання регламентуються спеціальним законодавством. Питання енергопостачання регламентує § 3 глави 30 ГК України. Згідно ст. 275 якого енергопостачальне підприємство (енергопостачальник) відпускає електричну енергію, пару, гарячу і підігріту воду (енергію) споживачеві (абоненту), який зобов'язаний оплатити прийняту енергію та

дотримуватися передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного обладнання, що ним використовується. Встановлено, що відпуск енергії без оформлення договору енергопостачання не допускається; предметом договору енергопостачання є окремі види енергії з найменуванням, передбаченим у державних стандартах або технічних умовах; виробники і постачальники енергії, що займають монопольне становище, зокрема суб'єкти природних монополій, зобов'язані укласти договір енергопостачання на вимогу споживачів, які мають технічні засоби для одержання енергії.

Господарським кодексом відзначено, що особливості постачання електричної енергії споживачам та вимоги до договору про постачання електричної енергії встановлюються законами України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» та «Про електроенергетику». Вбачається, що встановлення особливих вимог до договорів енергопостачання у спеціальному законодавстві є цілком справедливим, адже специфічність енергопостачання як виду господарсько-торговельної діяльності свідчить про необхідність його докладного регламентування спеціальними нормативно-правовими актами.

Закон України «Про електроенергетику» від 16.10.1997 р. № 575/97-ВР (в ред. від 24.10.2013 р. № 663-VII) [5] визначає правові, економічні та організаційні засади діяльності в електроенергетиці і регулює відносини, пов'язані з виробництвом, передачею, розподілом, постачанням і використанням енергії, забезпеченням енергетичної безпеки України, конкуренцією та захистом прав споживачів і працівників галузі. Закон України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» від 24.10.2013 р. № 663-VII (в ред. від 10.04.2014 р. № 1197-VII) [6] визначає правові, економічні та організаційні засади діяльності ринку електричної енергії України та регулює відносини, що виникають у процесі його функціонування.

Особливості регулювання відносин в електроенергетиці визначає ст.4 Закону України «Про електроенергетику», згідно якої ці особливості викликані об'єктивними умовами функціонування галузі: постійним і безперервним збалансуванням виробництва і споживання електричної енергії, для забезпечення якого встановлюється єдине централізоване диспетчерське (оперативно-технологічне) управління об'єднаною енергетичною системою України;

централізованим тепlopостачанням споживачів теплоелектроцентралями і котельнями, які входять до об'єднаної енергетичної системи України.

До таких особливих умов відноситься державне регулювання, суб'єктний склад осіб, що можуть здійснювати господарську діяльність в сфері енергопостачання, а також особливий механізм захисту об'єктів енергопостачання та відносин із споживачами у сфері електроенергетики.

Основи функціонування ринку електричної енергії України передбачено ст.4 Закону України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України», згідно якої в Україні функціонує єдиний ринок електричної енергії, в якому:

1) здійснюються продаж електричної енергії (відпущеної електростанціями України, а також імпортованої) та її купівля (у тому числі для експорту);

2) здійснюються передача та розподіл електричної енергії електричними мережами;

3) забезпечуються стала та надійна робота об'єднаної енергетичної системи України, підтримання балансу між попитом та пропозицією електричної енергії;

4) забезпечується комерційний облік електричної енергії та проводяться розрахунки між суб'єктами ринку за електричну енергію та послуги.

Згідно частини 3 зазначеної статті, купівля-продаж електричної енергії на ринку електричної енергії здійснюється на ринку двосторонніх договорів, ринку «на добу наперед», балансуєчому ринку та роздрібному ринку.

На ринку двосторонніх договорів виробники продають відпущену ними електричну енергію, а електропостачальники, електропередавальне підприємство, електророзподільні підприємства, а також кваліфіковані споживачі у випадках, передбачених цим Законом, купують її на умовах домовленості сторін щодо ціни, обсягу, терміну постачання електричної енергії тощо на підставі укладених двосторонніх договорів. На ринку двосторонніх договорів гарантований покупець здійснює купівлю електричної енергії за «зеленим» тарифом у виробників, яким згідно із законодавством встановлено «зелений» тариф.

На ринку «на добу наперед» виробники, електропостачальники, електропередавальне підприємство, електророзподільні підприємства та гарантований покупець купують/продають електричну енергію (продукти електроенергії) в ході організованих торгів «на добу наперед» шляхом укладення за їх результатами відповідних договорів із оператором ринку. Ціни та обсяги купівлі-продажу електричної енергії на наступну добу визначаються відповідно до правил ринку «на добу наперед».

На балансуєчому ринку системний оператор здійснює купівлю-продаж електричної енергії за результатами відбору поданих на балансуєчий ринок пропозицій (заявок) з продажу/купівлі електричної енергії учасників балансування. Системний оператор також здійснює купівлю-продаж небалансів електричної енергії, що виникають у сторін, відповідальних за баланс. У межах балансуєчої групи сторона, відповідальна за баланс балансуєчої групи, здійснює купівлю-продаж небалансів електричної енергії, що виникають в учасників такої балансуєчої групи.

На роздрібному ринку електричної енергії споживачі електричної енергії купують електричну енергію у електропостачальників (незалежних або гарантованих). Кваліфіковані споживачі електричної енергії за власним вибором можуть купувати електричну енергію у будь-якого з незалежних електропостачальників або у гарантованих електропостачальників.

Спеціальний суб'єктний склад відносин у сфері електроенергетики обумовлений тим, що згідно ч. 4 зазначеної статті передача та розподіл електричної енергії здійснюються електропередавальним підприємством та електророзподільними підприємствами відповідно.

Електропередавальне та електророзподільні підприємства на недискримінаційних засадах надають послуги з передачі та розподілу електричної енергії електричними мережами на основі відповідних договорів за тарифами, що регулюються національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики. Надання послуг з приєднання до електричних мереж здійснюється на недискримінаційних засадах згідно із законодавством на основі відповідних договорів. Вартість послуг з приєднання визначається відповідно до Закону України «Про електроенергетику».

Отже особливістю господарсько-торговельної діяльності у сфері енергопостачання є поєднання як приватних інтересів (виробника, населення), так і публічних інтересів (держави, суспільства, територіальних громад).

Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки та пропозиції:

Запропоновано поділ форм господарсько-торговельної діяльності на основні та допоміжні, що має не лише теоретичне, а і практичне значення. Специфічність основних та допоміжних форм господарсько-торговельної діяльності потребує законодавчого закріплення їх основних рис. Зокрема це можливо зробити шляхом встановлення певних вимог до договорів, що укладаються для здійснення основних та допоміжних форм господарсько-торговельної діяльності.

Запропоновано віднесення енергопостачання до основної форми господарсько-торговельної діяльності, особливість якої полягає в спрямованості на забезпечення енергетичної безпеки держав.

Особливістю господарсько-торговельної діяльності у сфері енергопостачання є поєднання приватних і публічних інтересів.

Література

1. Буткевич О.В. Співвідношення понять «торгівля» та «торговельна діяльність» / О.В.Буткевич // Вісник господарського судочинства. – 2009. – №1. – С. 69–73.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 114.
3. Задихайло Д.В. Господарське право: Підручник. – Харків: Право, 2012. – 696 с.
4. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. – Т.1. Введение. Торговые деятели: монография / Г.Ф.Шершеневич. – 4-е изд. – СПб.: Издание Братьев Башмаковых, 1908. – 515 с.
5. Про електроенергетику: Закон України від 16.10.1997р. № 575/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>
6. Про засади функціонування ринку електричної енергії України: Закон України від 24.10.2013 р. № 63-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 22. – Ст.781.

СОДЕРЖАНИЕ

Ашурков Олег Олексійович. ДЕЯКИ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	3
Дерев'янка Богдан Володимирович. ЩОДО ЗМІНИ ЗАКОНОДАВСТВА У НАПРЯМИ СПРИЯННЯ ВИРОБНИЦТВУ ЕНЕРГІЇ З АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ.....	14
Джумагельдієва Гульнара Джумадурдієвна. НАБЛИЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ТА ЕКОЛОГО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СВІТЛІ ТРЕТЬОГО ЕНЕРГОПАКЕТУ ЄС.....	18
Мельникова Марина Витальєвна, Дегтярь Руслан Вікторович, Дегтярь Яна Руслановна. О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПРАВОВОГО БЛОКА СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ УГЛЕДОБЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ (СУРУП) В КОНТЕКСТЕ ПОВЫШЕНИЯ ЭНЕРГОБЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА.....	28
Віхрова Ірина Олександрівна. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ОЦІНОЧНИХ САНКЦІЙ ЯК УМОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	33
Градобоєва Єлизавета Сергіївна. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА МІСТ УКРАЇНИ.....	36
Руденко Людмила Дмитрівна. ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МАГІСТРАЛЬНИХ ТРУБОПРОВОДІВ.....	49
Кавыршина Виктория Алексеевна. ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЕ В КОММУНАЛЬНОМ ХОЗЯЙСТВЕ.....	52
Титова Олена Віталіївна. ЩОДО БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ.....	57
Токунова Анастасія Володимирівна. ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ЗАГРОЗИ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ.....	61
Колосова Олена Едуардієвна. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛЬОВОГО НАДАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ВУГІЛЬНІЙ ГАЛУЗІ.....	68
Плужникова Єлизавета Анатоліївна. АНАЛІЗ ЕНЕРГЕТИЧНОГО БАЛАНСУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	74
Сухоставець Інна Василівна. ЩОДО ДОГОВОРІВ ОРЕНДИ ОБ'ЄКТІВ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У ДЕРЖАВНІЙ ВЛАСНОСТІ.....	78
Хрімлі Катерина Олександрівна. ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ ЯК ФОРМА ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	81

Для заметок

Для заметок

Э 40 **Экономико-правовые исследования в XXI веке: направления усовершенствования правового обеспечения энергетической безопасности государства:** Материалы Четырнадцатой международной научно-практической интернет-конференции (г. Киев, 1 – 10 декабря 2014 г.) / науч. ред. чл.-корр. НАПрН Украины В.А. Устименко ; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований. – Чернигов: Десна Полиграф, 2015. – 92 с.

ISBN 978-617-7323-02-9

У збірнику представлені доповіді, надіслані учасниками Чотирнадцятої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Економіко-правові дослідження в XXI столітті: напрями удосконалення правового забезпечення енергетичної безпеки держави» (1 - 10 грудня 2014 р.) та розміщені на сайті www.hozpravo.com.ua.

Збірник розрахований на наукових, науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів та наукових установ, студентів, докторантів і аспірантів, практичних працівників та всіх, хто цікавиться проблемами вдосконалення господарського законодавства.

Конференція проведена в рамках тем науково-дослідних робіт Інституту економіко-правових досліджень НАН України.

Оргкомітет Чотирнадцятої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Економіко-правові дослідження в XXI столітті: напрями удосконалення правового забезпечення енергетичної безпеки держави» не завжди поділяє точку зору авторів доповідей.

У збірнику максимально точно збережені авторська орфографія, пунктуація і стилістика викладу матеріалу.

Повну відповідальність за достовірність і якість представленого до опублікування матеріалу несуть учасники конференції (автори), їх наукові керівники та рецензенти, які рекомендували ці матеріали до друку.

УДК 346.544 : 620.91
ББК 67.404.1 (4УКР)

ISBN 978-617-7323-02-9

© Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2015

Научное издание

Наукове видання

**ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ В XXI ВЕКЕ:
НАПРАВЛЕНИЯ
УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ГОСУДАРСТВА**

(на русском и украинском языках)

**ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ
ДОСЛІДЖЕННЯ У XXI СТОЛІТТІ:
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ
ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

(російською та українською мовами)

Научный редактор
В.А. Устименко
Ответственный за издание
О.А. Ашурков
Редактор
А.Ю. Илларионов
Технический редактор
О.Н. Ермоленко

Науковий редактор
В.А. Устименко
Відповідальний за видання
О.О. Ашурков
Редактор
О.Ю. Ілларіонов
Технічний редактор
О.М. Єрмоленко

© Институт экономико-правовых исследований НАН Украины
01032, г. Киев, бульв. Шевченко, д. 60, комн. 201
Тел., факс (044) 200-55-68

E-mail: hozpravo.conf@gmail.com

Web-страница конференции: www.hozpravo.com.ua

Web-страница ИЭПИ НАН Украины: www.iepd.dn.ua

Подписано в печать 22.06.2015 г.
Формат 60x84/16. Бумага офсетная. Гарнитура Times New Roman Cyr.
Усл. печ. л. 5,75. Усл. краск.-отт. 5,75. Уч.-изд. л. 5,35.
Зак. № 0039. Тираж 38 экз.

ООО «Издательство «Десна Полиграф»
Свидетельство о внесении субъекта издательского дела
в Государственный реестр издателей,
изготовителей и распространителей издательской продукции.
Серия ДК № 4079 от 1 июля 2011 г.
Тел. (0462) 972-661, 972-664

Отпечатано ООО «Издательство «Десна Полиграф»
14027 г.Чернигов, ул. Станиславского, 40